

ORTAÇAĞDA KADIN

EDİTÖR
ALTAN ÇETİN

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
GENEL GİRİŞ	9
Ortaçağ: Batı'nın Karabasanı Doğu'nun Ütopyası Altan Çetin	11
Ortaçağ İslam Teolojisinde Kadın İmgesi Ramazan Biçer	26
Kadın Rollerine Kur'an'ın Değerler Sisteminin Kaynaklığı Şaban Ali Düzgün	46
Ortaçağ'da Türk Kadının Sosyal Konumunu Etkileyen Bazı Faktörler Huriye Tekin Önür	60
İslam Felsefesinde Kadının Temsili Sorunu Hülya Altunya	77
ORTAÇAĞ SANATINDA KADIN	99
Divan Edebiyatında Kadın Ömer Özkan	101
Osmanlı Dönemi Kadın Süs Malzemelerinin Divan Şiirine Yansımaları Ülkü Çetinkaya	121
Tasvirli Eserlere Göre Ortaçağ Türk Sanatında Kadınlar H. Kamil Biçici	172
ORTAÇAĞ BATI DÜNYASINDA KADIN	239
Ortaçağ Avrupasında Kadın Özlem Genç	241
Haçlı Seferlerinde Kadın Aydin Usta	297
Trabzon Rum Devleti'nde Kadına Dair Diplomatik Bir Usul: Evlilik İttifakları Murat Keçiş	337

LOTUS YAYINEVİ – 66
ORTAÇAĞDA KADIN | ALTAN ÇETİN
ISBN 978-975-6665-65-7
Yayıncı Sertifika No: 13267

© Altan Çetin
© Lotus Yayınevi, 2011
Bu kitabın tüm hakları Lotus Yayınevi'ne aittir.
İzinsiz kopyalanması hukuki sorumluluk doğurur.

Baskı Notları
Lotus Yayınevi, Mart 2011, Ankara (1000 Adet)

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni Likya
Font Cambria, 11 pt

Baskı Bizim Repro
Kâzım Karabekir Caddesi Kültür Çarşısı 7/100
T (312) 341 10 20

LOTUS YAYINEVİ
LOTUS YAYIN GRUBU
e-posta lotus@lotuskitap.com
www.lotuskitap.com

LOTUS YAYINEVİ, ERSAN-ER Yayın Reklam Matbaa
Bilgisayar Bilişim ve İletişim Ticaret Limited Şirketi yaygın markasıdır.

ORTAÇAĞ AVRUPASINDA KADIN

ÖZLEM GENÇ *

Ortaçağ dediğimiz dönem, sınırları tartışma konusu olsa da, tarihçilerin çoğu tarafından kabul gördüğü şekliyle karanlık bir çağ olarak değerlendirilmektedir. Bu göreceli karanlık terimini her alana genellemenin doğruluğu şöyle dursun, bizi ilgilendiren kısmı, toplumsal hayatın en temel öğelerinden biri olan kadınların bu karanlıktan nasıl etkilendikleridir.

Başlığandan da anlaşılacağı üzere bu makaleyi yazmaktaki amacımız bugüne kadar sadece bu dönemin kadınlarını ele alan ve çeviri olmayan Türkçe bir çalışmaya rastlayamamamız nedeniyle, ortaçağ Avrupa'sı üzerine yazılmış -çoğunlukla İngilizce- kaynaklarda dönemin kadınlarıyla ilgili verilen bilgileri gücümüz nispetinde değerlendirmektir. Bu değerlendirme sırasında okuyucunun karamsar, gizemli ve oldukça şaşırtıcı bir tablo ile karşılaşacağı gerçeği nedeniyle, kadın kimliğimizin bilim insanı kimliğimizin önüne geçmemesine dikkat ettiğimizi önemle belirtmek isteriz.

Ortaçağ Avrupa'sı için kadın, inandıkları dinin peygamberi Hz. İsa'nın annesi Meryem söz konusu olduğunda el üstünde tutulacak kadar kutsal, ilk günahı işleyerek tüm insanlığı günah içinde doğmaya mahkûm ettiği, çekilen acıların sebebi olduğu için, Havva söz konusu olduğunda bir o kadar sıradan ve hatta denetim altında bulundurulması gereken bir varlıktır. Bu nedenledir ki, özellikle XII. yüzyıla kadar, kadınları kontrol altında tutmak için akla hayale gelmeyecek yollar denenmiş, başarılı olunulamadığı durumlarda insanı dehşete düşürecek yöntemlerle amaca ulaşmaya çalışılmıştır.

Aslında tavrın kökenine bakıldığında bir tezat göze çarpmaktadır. Şöyle ki; Hristiyan Avrupa'nın kutsal kitabı olan İncil'de Hz. İsa'nın kadınlara olan yaklaşımı ile ilgili verilen bir misalde din bilginlerinin ve Ferisîlerin zina yaparken yakaladıkları bir kadına nasıl bir muamele yapılacağıyla il-

* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

gili Hz. İsa'ya danıştıkları görülmektedir. Burada önemli olan Peygamberin, "Kadını taşlamaya önce kim başlasın?" sorusuna karşılık, bu durumun cezalandırılması gerektiğini bilmesine rağmen, "İçinizde kim günahsızsa ilk taşı o atsin" diyerek kadını aynı hatayı bir daha yapmamasını öğütleyerek affetmesidir. (Yuhanna 8:1-11)

Bu örnekten yola çıkarak, her insanın manevî hayatında, inandığı dinin öğütlerine ve kurallarına göre yaşadığı hesaba katıldığında, ortaçağ toplumu gibi dinin her alanda egemen olduğu bir toplumda kadınlara karşı olan davranışlarla dinin gerekleri arasında bir tutarsızlık olduğu düşünülebilir. Ancak durum bu şekilde açıklanacak kadar basit değildir. Çünkü aynı Kutsal Kitap "Ey kadınlar, kendi kocalarınıza Rabbe tâbi olur gibi tâbi olun. Çünkü bedenin kurtarıcısı Mesih, kilisenin başı olduğu gibi erkek de kadının başıdır" (Efesoslulara 5: 22-23) ve "kadınlar toplantılarda konuşmamalıdır." (1. Korintliler 14/34), "kadının öğretmesine, erkeğe egemen olmasına izin vermiyorum" (1. Timoteos 2/11) diyerek kadının erkeğe bağımlı kalmasını öğütlemektedir. Hal böyleyken kadınlar üzerinde yoğun bir baskı kurulması, yanlış ya da doğru, sözünü ettiğimiz dönem için meşruluk kazanmış olmaktadır.

Kadınların baskı altında tutulmasının bir nedeni de onların gizil güçlere sahip olduğuna ve canı istediğinde tüm kötülükleri yapabileceklerine olan inançtır. İleride inceleyeceğimiz üzere bu tip güçleri olduğuna inanılan kadınlara, suçsuz olsa dahi, suçunu itiraf ettirmek için çeşitli işkenceler uygulanmıştır.

Ortaçağ Avrupa'sında yaşayan teologlar ve hukukçular -ki erkektirler-evlilik ve boşanma üzerine çok düşünmüşlerdir. Verdikleri kararlar ise çoğunlukla kadınların aleyhinde olan kararlardır. Bir erkeğin karısından boşanmak için bir sebebe, bir kadının ise kocasından boşanmak gibi bir lükse sahip olması söz konusu değildir. Elbette istisnalar vardır. Örneğin zengin ve soylu kadınlar için her şey, sıradan bir hayat yaşayan kadınlar için olduğundan çok daha kolaydır. Bu sıradanlıktan kastımız kırsal bölgelerde yaşayan ya da kentte yaşayan ama genellikle evden dışarı çıkmayan ve ekonomik özgürlükten yoksun kadınlardır.

Birçok kadın ruhban sınıfın dilini bilmemektedir, hatta çoğu okuma yazma bilmemektedir. Zaten onlara dayatılanları yapmakla yükümlüdürler ve bu da bir tür dayatmadır. Evde oturan ve ev işi hariç hiçbir işle uğraşmayan birinin okuma yazma ne işine yarayabilirdi. Ancak bu durum XI. ve XII. yüzyıllarda değişime uğrayacaktır. Çünkü kadınlar kocalarının yanında yardımcı olarak çalışmaya başlayacaklardır.

Ortaçağın Avrupalı kadınları için dikkat etmeleri gereken belki de en önemli konu bekârettir. Onu korumak zorundadırlar ve bunun en kolay yolu kendini dine adamaktır. Bu nedenle bu dönemde kadınların önemli bir çoğunluğunun rahibe olduğunu görüyoruz. Bu durum gerçekten kendi seçimleri midir bilinmez ama bilinen bir gerçek var ki o da dinsel tarikat başkanlarının kadınların varlığına önem verdikleri ve kadınların çocukluklarından itibaren bu şekilde, dini içerikli bir koruma duvarı içinde yetiştirildikleridir. Sokağa çıkmaları, dikkat çekici kıyafetler giymeleri, davetlere katılmaları, dans etmeleri ve hatta ev dışındayken gülmeleri bile yasaklanmaya çalışılmıştır. Çünkü bunlardan herhangi biri yapılırsa, erkeğin bakışlarına maruz kalınabilir, bu durumda suçlu kadındır ve kadın kendini korumaktan aciz olduğu için bu yasaklar onun korunmasına yardımcı olmak için getirilmiştir. Yani o dönemde nüfus sayımlarında sayılmasına daha az önem verilen kadınlar, gündelik hayatlarında uymaları gereken oldukça fazla kuralla karşı karşıya kalmışlardır.

Yaşamın her alanında var olan kadınların günlük hayatlarını nasıl sürdürdükleri ile makalemize başlamak uygun görünmektedir.

Günlük Hayat ve Görevler

Ortaçağın başlarında kadınların hayatı ev içinde geçirdikleri hayat ile sınırlıydı. Sonraları köylü kadınlar tarlalarda, kocalarının yanında çalışmaya başladılar. Kentli kadınlar ise yine kocalarının yanında yardımcı olarak yer aldılar. Zamanla seslerini yükseltmeye cesaret edebilen kadınların ayrı ticarî işler yaptıkları hatta loncalar kurdukları biliniyorsa da bu, çağın sonlarına doğru görülen bir gelişmedir. Ancak belirtmek gerekir ki bu loncalar çok uzun ömürlü olmamış erkekler tarafından yapılan baskılara dayanamamışlardır.

VII. ve VIII. yüzyıllarda aileler erkeğin baskın olduğu köylüler ya da savaşçılardan oluşmaktadırlar. Ancak kadınlar, herhalde soyun temizliğinin garantörü oldukları için, daha iyi durumda ve her zamanki gibi yakın gözetim altındadırlar.¹ Köylü kadınların hayatına bakıldığında bu iyi durumu ve gözetimi sağlamlaştırma amaçlı bir gelişme Charlemagne döneminde yapılmış düzenlemelerle karşımıza çıkmaktadır. Charlemagne, kraliçenin yetkilerini de saptadığı yasa kitabı De Villis'te köylü kadınların önemine dikkat çekmektedir. Bu dönemde kraliyet mülkünün kadınları

¹ Fossier, Robert, "Rural Economy and Country Life", *The New Cambridge Medieval History III*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1999, s. 31.

lorda belli hizmetler sunmak zorundadırlar ve Karolenj yurtluğunda kadınların özel görevi kumaş dokumaktır. Üst sınıfları giydirmek ve beslemek ise köylülerin görevidir. Charlemagne, kadınların çalıştığı yerlerin çitlerle çevrilmesini, güçlü kapıları olmasını, sobalarla ısıtılmasını ve yiyeceklerin depolanabileceği mahzenleri olmasını emretmiştir.² Bu emir imparatorun kadınlara verdiği önemi gözler önüne sermektedir.

Kaynaklarda köylü kadınların zorunluluklarının farkında oldukları ve herhangi bir yaptırımla karşılaşmak istemedikleri için olsa gerek, işlerini yetiştirmek maksadıyla gece üç civarında kalktıkları belirtilmektedir.

Babalarının müttefikleri için yararlı birer evlilik partneri olarak görülen³ köylü kadınların günlük hayattaki işlerini bir sıralamaya koymak gerekirse, kalktıklarında ilk işleri kahvaltı hazırlamaktır ve bu kahvaltı genelde sebze çorbasıdır. Burada dönemin kadınlarının kendi başlarına karar verdikleri nadir şeylerden olan yemek porsiyonlarından da bahsetmek gerekmektedir. Kadınlar yemek tiplerini, yapılarını ve porsiyonlarını kendi istedikleri gibi ayarlayabilmektedirler.⁴ Daha sonra tarlaya çalışmaya gitmekte ve günlük yemeklerini hazırlamaktadırlar.

Ev dışında yaptıkları işler küçükbaş hayvanların bakımı, yün eğirme ve dokuma gibi her dönemde kadınların sorumlu olduğu işlerdir. Ayrıca tartışmasız şekilde ekonominin bazı sektörlerinde egemenliği ellerinde tutan kadınlar vardır. Ot biçme ve kurutma, iplik ve sepet yapımı ise onların görevlerindendir.⁵ Ayrıca köylü kadınlar ürettikleri ürünlerin haftalık pazarlarda satılmasından da sorumludurlar.⁶ Ekinleri biçmek gibi yorucu ve ağır bir işi de üstlenen kadınlar bu işte orak kullanmaktadırlar.⁷ Kadınlar ev içi işlerle görevlidirler ama zor zamanlarda hasattan sonra yerde kalanları toplamak gibi arazi işleri de yapmışlardır.⁸ Arazide çalışan, ekin

biçmenin ve orak sallamanın kolay bir iş olmadığı düşünülürse dönemin köylü kadınlarının beden sağlığı yönünden bir sorunları olmadığı söylenebilir.

Annelik içgüdüsünün getirdiği bir başka görev olarak çocuklarının iyi beslenmeleri için evlerinde reçeller hazırladıklarını, dönemin genel özelliğine uygun olarak, bitkiler toplayarak ilaçlar hazırladıklarını görüyoruz.

Ortaçağ bölgelerinde köylü kadınlar, kocalarınınkinden ayrı olarak, çeyizlerinin bir parçası olmayan mallara da sahip olmuşlardır ve dönemin Avrupa'sında "karı" nadiren yasa yoluyla ekonomik bağımsızlığa sahip olmuştur.

Kırsal alanda yaşayan kadınların görevleri XIII. ve XIV. yüzyıllarda artmıştır. Özellikle bu dönemin İngiltere'sinin durumu bunun önemli bir göstergesidir. XIII. ve XIV. yüzyıllarda İngiltere kırsal toplumu, değişen bir toplum görünümündedir. Kırsal alandaki kalabalıktan dolayı toprak kıtır ve kiralara yükselmiştir. Birçok köylü sadece 1315-1322 yıllarının salgın hastalıkları ve kıtlıklarından dolayı değil, 1348'de ülkeyi mahvetmeye başlayan veba salgınından dolayı da zayıf düşmüşlerdir. Bu tatsız durum yerel yönetimler tarafından daha da kötüleştirilmiştir. Savaşları finanse etmek için I. Edward ve onun ardılları, kırsal nüfusun gücüne ve kaynaklarına yüklenmenin yeni yollarını aramışlardır.⁹ Buna bağlı olarak kadınların işlerinin arttığı görülmektedir. Çünkü erkek zaten elinden geleni yapmakta ve her zaman çok çalışmaktadır. Kadın ise önceleri sadece yardımcı olurken ya da bazı belli işlerle meşgul olurken artık daha çok görev üstlenecektir.

Köylü kadınların erkeklere ve köy nüfusuna olan oranlarına bir örnek teşkil etmesi bakımından editörlüğünü Rosmarie Thee Morewedge'nin yaptığı *The Role Of Woman In the Middle Ages*¹⁰ adlı kitapta verilen ve Cartulaire de l'abbaye de Saint Victor de Marseille¹¹ adlı kaynaktan alıntılanan bir tablo dikkat çekicidir. Bu tabloda Marseilles'li Saint Victor'un köylüleri arasındaki cinsiyet oranları şu şekilde verilmektedir:

⁹ Bennett, Judith, *Women in the Medieval English Countryside: Gender and Household in Brigstock Before the Plague*, Oxford University Press, New York, 1989, s. 18

¹⁰ *The Role Woman In The Middle Ages: Papers of the Sixth Annual Conference of the Center For Medieval and Early Renaissance Studies State University of New York at Binghamton 6-7 May 1972*, Ed. : Rosmarie Thee Morewedge, State University Of New York Press, Albany, NY., 1975, s. 21

¹¹ Cartulaire de l'abbaye de Saint Victor de Marseille, Ed.: B. Guérard, vol. 2 (Paris, 1857), pp. 663-656

² Wemple, Suzanne Fonay, "5. Yüzyıldan 10.Yüzyıla Kadınlar", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 179-180

³ Nelson, Janet, "Kingship and Royal Government", *The New Cambridge Medieval History II*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1995, s. 400

⁴ Adamson, Melitta Weiss, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, USA, 2004, s. 164

⁵ Fossier, Robert, "The Rural Economy and Demographic Growth", *The New Cambridge Medieval History IV*, Part I, Cambridge University Press, United Kingdom, 2004, s. 19

⁶ Mitchell, Linda, *Family Life in The Middle Ages*, Greenwood Press, USA, 2007, s. 131

⁷ Mingay, Gordon Edmund, *A Social History of The English Countryside*, Routledge, New York, 2002, s. 32

⁸ Freedman, Paul, "Rural Society", *The New Cambridge Medieval History VI*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2000, s. 84

	Erkekler	Kadınlar	Oran	Cinsiyetsiz ¹²	Toplamlar
Süt çocuğu	-	-	-	29	29
Çocuk	99	106	93.40	126	331
Üniversite Mezunları	127	120	105.83	-	247
Yetişkinler	212	203	104.43	5	420
Toplam	438	430	101.86	159	1027

Aslında nüfusun kadın bölümü erkeklerden daha az yazılmış ve kaydedilmiştir¹³ ancak yukarıdaki oranlara bakıldığında kadınların oranının azımsanmayacak bir oran olduğu görülmektedir. Buradan hareketle gündelik yaşamda kadınlara düşen görevlerin çokluğu açıklanabilir.

Sonuç olarak kadınlar her yerde hazır, nazır ve vazgeçilmezlerdi. Yine de erkeklerle eşit sayılmazlardı; ne de olsa köleler de vazgeçilmezlerdi.¹⁴ Kadınların kölelerle bir tutulduğunu kastetmiyoruz elbette ama kölelelerine yakın bir yük altında ezildikleri su götürmez bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentlerde yaşayan kadınların günlük hayatına baktığımızda işlerinin çeşitliliği hemen göze çarpmaktadır. Kent yaşamının gelişmesi için birçok katkıda bulunmuşlardır. Her yerdeki kentsel kayıtlarda çok baskın bir şekilde temizleme, yıkama, bira yapımı, satışı,¹⁵ müşteri çekmek, bira miktarını belirlemek, parayı almak¹⁶ ve maya yapma işlerini yapan kadın figürünün gelenekselleşmesi sürpriz değildir. Ancak kadınların yer aldığı endüstrinin ekonomik ödülleri genelde azdır ve bekâr kadınların her şeyde vergilendirildiğine dair kanıtlar vardır. Ayrıca onlar ekonomik hiyerarşinin en altında görülme eğilimindedirler. Bu yüzden kadınlar doğal ola-

rak aile dayanışmasına büyük katkıda bulunmuşlardır.¹⁷ Ancak aile dayanışmasına katkıları başkaca önemli görevler almadıklarının kanıtı değildir. Hukukçu Barberino'lu Francesco'nun kadınları kategorize etmesi sonucu o dönemin kadınlarının yaptıkları diğer işler hakkında fikir edinebiliyoruz: berber, manav, dokumacı, değirmenci, tavukçu, dilenci, seyyar satıcı, hancı.¹⁸ Bu örnek kadınların sadece yaptıkları meslekler dikkate alınarak oluşturulmuştur ancak ortaçağda kadın sınıflandırılması yapılırken genelde medenî durumun göz önüne alındığı unutulmamalıdır.

Kentli kadınların diğer bir işi ise satış yapılan tezgâhların başında durup satışa yardım etmektir. Onların belki de en dikkate değer alan olarak dokumacılık ve nakışçılıkta çıkardıkları iyi işleri nedeniyle bu sektörde ayrı bir unsur olarak tutuldukları görülmektedir. Ayrıca genç kızlar soylu kadınların yardımcılıklarını da yapmışlardır.¹⁹ Yardımcılığın başka bir çeşidi olarak kentlerdeki kadın kölelerin genellikle fahişe ya da ev hizmetçisi olarak soyluların evlerine alındığı anlaşılmaktadır. Bu hizmetçilerden, erkek efendilerinin diğer ihtiyaçlarının yanı sıra cinsel ihtiyaçlarını da karşılamaları istenmiştir. Hatta Uppsala piskoposu bu kadınların fazla beslenmemelerini önermektedir.²⁰

Kadınlar günlük faaliyetlerinin seyri içinde sık sık evden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Ateş için odun, evin ihtiyacı için su taşınmalıdır. Sadece, içinde bir kuyu da bulunan, kent meskenlerinde su içeriden alınabilmektedir. Diğer yerlerde çeşmeleri sık sık ziyaret etmek zorunludur. Kadınlar ile çocuklar bu gezileri çoğunlukla birlikte yapmaktadırlar.²¹ Ancak buradan hareketle kadınların rahatça dışarı çıkabildikleri sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü erkeklerin bakışları potansiyel tehlike olarak algılanmaktaydı ve sokaklarda ve meydanlarda ya da kilise yolunda bir kadın fark edilebilir ve özellikle genç erkeklerin şehvetini uyandırabilirdi, vaizler bu konuda uyarıda bulunuyorlardı. Evden uzaklaşan bir kadın başkaları için tehlikeliydi. İster sokaklarda dolaşmak, bir davette dans etmek, bir tiyatrodan eğlenmek, isterse kilisede cemaate katılmak için olsun evden

¹² Sayıları ya da isimleri verilmeyen sadece "filii" (Latince erkek çocuklar demektir) olarak tanımlanan çocuklar belirsiz cinsiyetli 2 çocuk gibi sayılmıştır.

¹³ Klapisch-Zuber, Christiane, "Plauge and Family Life", *The New Cambridge Medieval History VI*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2000, s. 139

¹⁴ L'Hermite-Leclercq, Paulette, "Feodal Düzen", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 222

¹⁵ Wood, Diana, *Medieval Economic Thought*, Cambridge University Press, New York, 2002, s. 140

¹⁶ Bennett, Judith, *Ale, Beer and Brewsters in England*, Oxford University Press, New York, 1996, s. 25

¹⁷ Dobson, Barrie, "Urban Europe", *The New Cambridge Medieval History VII*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1998, s. 142

¹⁸ Casagrande, Carla, "Korunan Kadın", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 79

¹⁹ Keene, Derek, "Towns and the Growth of Trade", *The New Cambridge Medieval History IV*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2004, s. 59

²⁰ L'Hermite-Leclercq, Paulette, a.g.m., s. 223

²¹ Piponnier, Françoise, "Kadınların Dünyası", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 315

dışarı çıkmak tehlikeliydi. Zaten o dönemin kadınları çok fazla eğlenmeyecek, üstün gibi görünecek, az yiyecek, sakın bir şekilde dans edecek ve ölçülü hareket edeceklerdi. Yani kadınların günah işlemek için kapı ya da pencereye çıkmaları yeterliydi.²² Elbette bu yargılar din adamları tarafından Kutsal kitapları temel gösterilerek konuyordu zira İncil'de "kendini zevke veren kadın hayatta iken ölmüştür"²³ (Timetosa I, 5:6) deniyordu ve sivil erkekler de din buyruklarına uymak durumundaydılar.

XIII. yüzyıl boyunca politik ve ekonomik bağımsızlık kadınlara yararlar sağlamıştır. Yalnız, bölgesel farklılık olduğu unutulmamalıdır. Kuzey Avrupa'da birçok şehirde ve devlette ev kadınlarının hakları keskin çizgilerle belirlenmiştir, İngiltere'de evli bir kadın için zorluklar artmıştır. Bu durumların bazıları güneyde de geçerlidir ama kadınlar Languedoc'ta ve Kuzey İtalya'da kişisel aktiviteler için yaygın bir çalışma alanı bulmuşlardır. Kent toplumu bazı bekâr kadınlara da bazı fırsatlar sunmuştur ancak dul kadınlar bu fırsatlardan en çok payı alanlardır ama fakir kadınlar kent toplumun üyelerinden çok ayrı kalmışlardır.²⁴ çünkü o dönemde de statüyü mal varlığı ve soylu bir kandan gelme durumu belirlemektedir.

Yapılan çalışmalar XIII. ve XIV. yüzyıl Bologna'sında – ki gelişen bir kitap pazarıdır- kocaları ve babalarıyla beraber çalışan birçok kadın minyatürcü ve hattat olduğunu açığa çıkarmıştır. Örneğin; 1268'de çalışmakta olan hattat Flandina de Tebaldino ile 1289'da bir sözleşme imzalayan hattat Uliana de Benvenuto da Faenza'dır. 1275'te Rodolfo del fu Gandolfo kopyalama faaliyetini kızı Antonian'a emanet etmiştir.²⁵ Demek ki dönemin genel kanısı olan kadınların her işi yapamayacağı fikri, bazı yerlerde tam tersi olarak algılanabilmiştir.

XV. yüzyıla gelindiğinde ise kadınların kent çalışmasına katılımı büyük ölçüde azalmıştır. Artık, her yerde çalışamaz olmuşlardır, erkek ustalar ve işverenler tarafından ikinci plana itilmişlerdir. Kadın işçi rollerindeki bu azalma XVIII. yüzyıla kadar kent ekonomilerinin karakteristiği olacaktır. Ancak çalıştıkları dönemde kadınların katılımı ile en çok güzelleşen şehir olarak Paris karşımıza çıkmaktadır.²⁶ Belki de kadınların özgürlüklerine

en çok değer verilen yerlerden birinin Paris şehri olmasının altında bu dokunuş yatmaktadır.

Yine XV. yüzyılın başlarında, 1403'te Dominiken Giovanni Dominici, Bartolomea Delgi Alberti'nin ısmarlamasıyla, aile ile ilgili olan, La Regola Del Governo di Cura Familiare adlı kitabı yazmıştır. Dominici'nin örneğini izleyen kilise adamları kadın okurları düşünerek aile hayatı üzerine, günlük ev için ve manevi hayat için hazır kurallar ve yönetmelikler sunan el kitapları yazmaya başlamışlardır.²⁷ Bunları yazmaktaki amaçları yanlış yapmaya meyilli olduklarına inandıkları kadınları hata yapmaktan korumak olsa gerektir. Ancak kadınların da bir akıllı olduğu ve doğruyu yanlış ayırabileceği gerçeği, bilinçli ya da bilinçsiz, göz ardı edilmiştir.

Kentlerde yaşayan soylu kadınlara bakıldığında, eşlerini aristokratlar arasından seçen²⁸ Karolenj hükümdarları döneminde, bu kadınların aile geleneklerini de kapsayan iyi bir eğitimden geçtiklerini görüyoruz. Soylu bir dünya ile çevrelenmiş aristokrat kadınlar, en büyük rollerinden biri olarak geniş coğrafi bağlantıları evlilik yoluyla kolaylaştırmaları²⁹ dışında, VIII. yüzyıl Bavarian dokümanlarında erkekler ile beraber gruplandırılmışlardır. Bu durum soylu aile içinde verilen tüm üyelerin eşit olduğunu göstermemekle beraber, bir aile içindeki soyluluk durumları arasındaki farklılığın cinsiyete bağlı olmadığını göstermesi açısından önemlidir.³⁰

Soylu kadınlardan birçoğu yaşadıkları yer için bazı faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Örneğin, XIII. yüzyılda, yargıç ve kraliyet kâtipi Philip Basset'in karısı olan, Warwick kontesi yaşlı dul Ela Longespee, 1266'da Merton Koleji'ne Leatherhead'da bir malikâne bağışlamıştır. Bir dul olarak 1293'de Oxford'da Warwick sandığını kurmuştur, Metron Koleji'ne birçok burs vermiştir ve Balliol Koleji'nin şapel binasının inşasına katkıda bulunmuştur. Başka bir kadın I. Edward'ın karısı Kraliçe Elenor of Castile, Ela Longespee'nin Warwick sandığını kurduğu yılda, Oxford'da Kraliçe'nin Sandığı'nı kurmuştur. Cambridge'e yardım etmiş ve 1290'da bu üniversiteye fakir öğrenciler için yardımlarda bulunmuştur.³¹ Örnekler-

²² Casagrande, Carla, a.g.m., s. 88-89

²³ *Kitab-ı Mukaddes*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1976, s. 219

²⁴ Epstein, Steven, "Urban Society", *The New Cambridge Medieval History V*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1999, s. 36

²⁵ Frugoni, Chiara, "Tasavvur Edilmiş Kadın", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 379-380

²⁶ Herlihy, David, *Women, Family and Society in Medieval Europe*, Providence, 1995, s. 69

²⁷ Vecchio, Silvana, "İyi Karı", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 127

²⁸ Nelson, Janet, a.g.m., s. 401

²⁹ Wickham, Chris, *Framing The Early Middle Ages*, Oxford University Press, New York, 2005, s. 190

³⁰ Airlie, Stuart, "The Aristocracy", *The New Cambridge Medieval History II*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1995, s. 442

³¹ Cobban, Alan, *English University Life in The Middle Ages*, UCL Press, UK, 2001, s. 134

den de anlaşılacağı üzere dönemin kraliçeleri yardımsever bir tablo çizmektedirler.

Ayrıca soylu kadınlar kocaları bir feodal lorda hizmet etmeye ya da bir savaşa gittiklerinde kocalarının yerine geçmiş ve kocasının yokluğunda bazen sadece ev halkını bazen yüzlerce insanı yönetmişlerdir. Çocuklarının eğitimine dikkat etmişlerdir. Kalede müzik, dans, şiir okuma ve çeşitli gösterileri de kapsayan kültürel bir hayat oluşturmuşlardır. Örneğin; William İngiltere'yi fethederken Matilda Normandiya'yı yönetmekteydi. Tarragona Prensi Robert Bordet Roma'ya yolculuk yaparken, Tarragona, eşi Sibylla'a emanet edilmişti. Sibylla kocası yokken her daim tedbirli davranmıştır; her gece bir savaşçının zırhını giymiştir ve elinde bir değnekle uyumuştur, mazgallı siperlere tırmanmış ve şehir duvarlarının çevresini gezmiştir. Nöbetçileri alarında tutmuş ve onlara sıkı tembihlerde bulunmuştur, düşman tuzaklarına karşı dikkatli olmaları konusunda onları uyarmıştır.³² Elbette bunlar kocasının tembihlediği şeylerdir ancak uygulamaya koymaktaki başarı tamamen eşe aittir.

Görüldüğü üzere soylu kadınlarla kentli ya da köylü kadınlar arasında bazı farklar olsa da ortaçağ Avrupa'sı kadınları belirli çerçeveler içinde ve belirli kurallar doğrultusunda "ikinci sınıf" bir hayat yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Peki, böylesine çok alanda faaliyet gösteren bu kadınların hakları hukukî belgelerde yer almamış mıydı, aldıysa bu belgelerde neler yazılıydı?

Kadınlar ve Hukuk

Ortaçağ Avrupa'sında kadınlarla ilgili yasalara bakıldığında hem kadınların yanında ve hem de karşısında kararlar verilmesine neden olan yasalarla karşılaşmak mümkündür. Ancak genellikle kadınların aleyhinde karar alınmasını kolaylaştıracak yasalar vardır. Çünkü din adamları ve diğer erkekler kadınlar üzerinde kurmak istedikleri denetimi kendi koydukları yasalar yoluyla da desteklemeyi seçmişlerdir.

Kanunlar derken sadece bugün bilinen anlamda anayasa benzeri kanunlar bütünü anlaşılmalıdır. Dönemin genel özelliği olarak sıklıkla toplanan konsüllerde alınan kararlar da kanun yerine geçmektedir. Zaten dinin egemen olduğu bir toplumda böyle bir anlayışla karşılaşmak şaşırtıcı olmasa gerektir.

Alınan kararlar bazen sadece kadınları ilgilendirirken bazen de kadınlar üzerinden başka konuları kontrol etmek için alınmışlardır. Örneğin; 1215'te bir kilise konsülü, kısmen Hristiyanların Yahudi kadınlarla farkında olmadan cinsel ilişkiye girmelerini önlemek için, Yahudilerin farklı giysi giymelerini emretmiştir. Bu katı yeni yasa, Yahudilere karşı artan düşmanlığa resmi bir onay vermektir ve XII. yüzyıla gelindiğinde, Yahudilere yönelik düşmanlık bütün Avrupa'da kendini göstermiştir.³³ Burada bizim için önemli olan, milliyeti ne olursa olsun, o dönemde Avrupa'da yaşamış bazı kadınların siyasi bir amaç uğruna haksız ve aşağılayıcı bir muameleye maruz bırakılmalarıdır. Ayrıca kadınlar kullanılarak Yahudilere ayrımcılık yapılmasına çalışılmıştır.

Başka bir örnekte kapalı aristokrasinin yaşatılmasını önlemek için kadınlarla ilgili düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Ortaçağda özgür bir kadın ile özgür olmayan bir erkeğin birlikteliği gayri meşru "contubernia" denilerek ayıplanmıştır. Yine de sevdiği kişiyle aile kurmak isteyen kadın, yaşamını, özgürlüğünü ve malını kaybetmeyi göze almıştır, çocukları köle durumuna düşmüşlerdir ve yasa yoluyla mirastan mahrum bırakılmışlardır. Fakat bir erkeğin köleleriyle cinsel ilişkiye girmesini önleyen hiçbir yasa yoktur ve erkek, bu ilişkiden olan çocuklarını vâris olarak kabul edebilmektedir. Yakın kan akrabaları ve kayınlar arasındaki evlilikler de geçersiz sayılmıştır. Bu durum kapalı aristokrasinin yaşatılmasını önlemekte ve alt tabakalarda doğan kadınların evlilik yoluyla yükselmelerini kolaylaştırarak dış evlilikleri teşvik etmektedir. Üst sınıflardan bir örnek olarak, Merovenj kralları aşağı tabakadan kadınları sadece odalık olmaları için değil aynı zamanda kraliçeleri olmaları için seçme eğilimindedirler³⁴ ve eğer kadın güzel ve zekiye, evlilik yoluyla Merovenj hiyerarşisinde yükselebilmektedir.³⁵ Burada erkek istediği kişiyle evlenirken, özgür dahi olsa bir kadının isteklerine değer verilmediği açıkça görülmektedir. Elbette, kadınların yükselmesi ya da istedikleri üst tabaka erkeği ile evlenmeleri kadar mantıklı bir sebep söz konusu olduğunda –aslında nedeni ne olursa olsun- kapalı aristokrasi tasvip edilen bir şey değildir. Ancak erkekler için geçerli olan kuralların, kadınlar için yasa yoluyla engellenmesi yapılan ayrımcılığın bir kanıtıdır. Bu örnekte yine kadınların üzerinden, üst

³³ L'Hermite- Leclercq, Paulette, a.g.m., s. 224

³⁴ Fouracre, Paul, Richard Gerberding, *Late Merovingian France*, Manchester University Press, New York, s. 98

³⁵ Wemple, Suzanne Fonay, a.g.m., s. 172-173

³² Stokstad, Marilyn, *Medieval Castles*, Greenwood Press, USA, 2005, s. 145

tabakada olan erkekler tarafından, alt tabakada olan erkeklerin kendileriyle aynı tabakaya yükselmesi önlenmeye çalışılmıştır.

Aslında kadınlara uygulanan yasaklar çok daha geriye götürülebilmektedir. IV. yüzyılda Constantinus, imparatorluğun onurlu dini olarak Hristiyanlığı kabul etmiş ve 25 ve üzeri yaştaki kadınlara kendi şahıslarını ve mallarını sınırsız kontrol etme özgürlüğünü tanıyan Augustus'un evlilik yasalarını yürürlükten kaldırmıştır.³⁶ Artık koca, karı ve kocanın mallarını tek başına yönetecek, kadın kendi mallarının yönetimini kaybedecektir.³⁷ Bu mallardan kasıt evlenirken getirdiği çeyiz olarak adlandırılan mallar olduğu kadar, daha sonra edindiği mallardır.

İngiliz Kraliyet beyannamelerinde görülen tanık kraliçeler ayrı tutulacak olursa,³⁸ kadınların yaptıkları tanıklık da kabul edilmemektedir. Sadece ikizlerden hangisinin önce doğduğuna tanıklık yapmaları istendiğinde sözlerine güveniliyordu.³⁹ O dönemde erkeklerin bir kadının doğumuna girmesi söz konusu olmadığından, kadınlar ya kendi doğurdukları çocukları ya da başka bir doğum yapan kadının yanında bulunmaları söz konusu olduğunda bu tanıklığı yapabiliyorlardı. Başka bir konuda sözlerine güvenilmiyordu. Çünkü ne de olsa kadınlar yalan söylemeye yatkınlardı.

Kadınların süslenmeleri hoş karşılanmadığı için bu konuda kanun hazırlanmıştır. XIII. yüzyıldan itibaren, masrafları sınırlayan kanunlar, kadın giyimini ve süslenmesini de düzenlemiştir. Bu konuda din adamı olmayanlar da din adamlarına katılmışlardır.⁴⁰ Kadınların para harcamasını ya da parayı kullanmasını engelleme amaçlı bir başka uygulama ise miras konusunda yaşanmıştır. VIII. yüzyıla bakıldığında Germanic kurallar ve geç Roma hukukunda tanımlandığı şekliyle, aile mülkiyetinin idaresi ve toprağa sahip olma konusunda kadınların yasal hakları olduğu bilinmektedir.⁴¹ Ayrıca Hristiyan İspanya'nın tekrar nüfuslandırılması ve fethinde

kadınların durumunu gösteren ilk belgeler, sosyal, ekonomik, yasal ve politik ayrıcalıkların verildiği toprak beyannameleridir. Bu beyannamelerden biri olan Asturo-Leonese toprak beyannameleri gösterir ki, VIII. ve XI. yüzyıllarda kadınlar toprağı miras alma, satma, satın alma ve devretmede erkekler kadar istekli davranmışlardır. Küçük çocuklarının korumaları gibi, ya kocası ve çocuğuyla, evlenmemiş ise kendi başına ya da dul olarak çalışmışlardır.⁴² Görüldüğü üzere XIII. yüzyıla kadar İngiltere, İskoçya, Kuzey Fransa, Burgonya ve Aşağı ülkeleri de kapsayan birçok bölgede -oğul yoksa- kızlar miras sahibi olabiliyorlardı.⁴³ Sonraları erkekler tüm gücü ve parayı kendileri kontrol etmek istediklerinden olsa gerek, kadınların miras almalarını yasaklamışlardır. Kilise ise eğer sadece erkekler miras alırsa daha fazla servet kazanacağını düşündüğü için bu uygulamayı desteklemiştir. Zaten kanun yoluyla kocaya, karısı ondan ayrıldığı takdirde zor kullanarak karısının dönmesini sağlama gücü verilmiştir⁴⁴ ve karısının mirası da erkeğin eline bırakılarak etkisiz bir eleman olması sağlanmaya çalışılmıştır.

Aynı konuda başka bir yasa da Salic yasasıdır. Ancak burada daha insafli bir durum söz konusudur. Salic yasasına göre, bir adam karısını kovmak konusunda izinliydi ama onun evlenirken beraberinde getirdiği çeyizini de vermek zorundaydı.⁴⁵ Ortaçağdaki kadınların da günümüzdekiler gibi evlenirken çeyiz anlamına gelen bazı eşyalar götürdüğü görülmektedir. Yalnız o dönemdeki çeyiz kavramı sahip olunan malları da içermektedir.

Ortaçağ hukukuna göre, bir kadın toplumun ya da krallığın yönetiminde bulunamamaktadır. Kutsal ya da politik bir görev üstlenememekte, askeri bir amaca hizmet edememekte, hâkim ya da avukat olamamaktadır. Kilise hukuku kadınların haklarının kısa kesilmesinden yanadır. Gerçeklik ise hukukla eşleşmektedir. Saxon politikalarında Ottonian ailesinin kadın

³⁶ Wemple, Suzanne Fonay, a.g.m., s. 167

³⁷ Johnson, Cynthia, "Marriage Agreements From Twelfth-Century Southern France", *To Have and To Hold*, Cambridge University Press, New York, 2007, s. 224

³⁸ Stafford, Pauline, "Queen and Queenship", *The Early Middle Ages*, Blackwell Publishing, UK, 2009, s. 461

³⁹ Règnier- Bohler, Danielle, "Edebi ve Mistik Sesler", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 412

⁴⁰ Klapisch - Zuber, Christiane, "Kadınları Dâhil Etmek", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 17

⁴¹ Herlihy, David, "Land, Family, and Women in Continental Europe 701-1200", *Women in Medieval Society*, Edited By: Susan Mosher Stuard, Philadelphia, 1993, s. 13

⁴² Dillard, Health, "Women in Reconquest Castile: The Fueros of Sepúlveda and Cuenca", *Women in Medieval Society*, Edited By: Susan Mosher Stuard, Philadelphia, 1993, s. 71

⁴³ Ward, Jennifer, "Noblewomen, Family and Identity in Later Medieval Europe", *Nobles and Nobility in Medieval Europe*, The Boydell Press, 2000, s. 246

⁴⁴ Joslyn Gage, Matilda, *Woman, Church and State: A Historical Account of the Status of Woman Through the Christian Ages With Reminiscences of the Matriarchate*, Arno Press, 1972, s. 140-141

⁴⁵ Goetz, Hans- Werner, "Social and Military Institutions", *The New Cambridge Medieval History II*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1995, s. 465

üyeleri tarafından oynanan aktif rol⁴⁶ gibi bazı istisnalar dışında bırakılacak olunursa, kadınlar kasaba konsüllerinde ya da toplantılarında dahi yer alamamaktadırlar. Onlar miras alınan kölelerdir. Ancak yörelerine hâkim olan bazı kadınlar vardır ki onlar, lortlarının toplantılarına diğer vasalları yanında katılabilmektedirler.

Ceza hukukuna bakıldığında ise, evli olan kadınlarla evli olmayan kadınlar aynı haklara sahip olarak kabul edilmişlerdir.⁴⁷ Gerçi, gerek ortaçağ mahkeme kayıtlarında gerekse modern Almanya ve İngiltere suç istatistiklerinde, dikkate değer biçimde kadın suçlular erkeklerden daha az olsa ya da kadınların suç örnekleri erkeklerinkinden metot ve suç tipleri olarak farklılık gösterse bile,⁴⁸ bugün de geçerli olan bu hukuk kuralının ortaçağ gibi bir dönemde uygulanıyor olması, kadınların hakları açısından iyi bir gelişmedir.

Ortaçağda kadınların hukuk önünde korunmalarıyla ilgili başka iyi gelişmeler de yaşanmıştır. Örneğin; Merovenjler döneminde kadınların mücevherleriyle, statü simgeleriyle gömülmeleri âdet olduğundan, Alaman yasaları bir kadının mezarını soyanlara iki kat ceza öngörmektedir. Ayrıca kadınları taciz eden erkekler ağır cezalar alabilmektedir. Sali Yasası Anlaşması'na göre, bir erkek bir kadının elini sıkarsa 16 solidi, dirseğinden yukarısına dokunursa 35 solidi para cezasına çarptırılmaktadır.⁴⁹ Bunlar kadınları koruma amaçlı olduğu kadar, erkekleri, günah işlemeye meyilli kabul edilen kadınlardan uzak tutmak, yani erkekleri günaha girmekten korumak için alınmış tedbirler olarak da karşımıza çıkmaktadır.

EVİLİK VE AİLE

Ortaçağda evlilik kurumu çok tartışmalara neden olmuş bir kurumdur. Cinsel istek ve kadın tehdidi konusu azizlerin hayatlarına kadar geri götürülmüş,⁵⁰ evliliğin nasıl gerçekleşeceği, evlilikte cinselliğin mi sevginin mi egemen olduğu (örneğin; Abelard, Hugh ve Richard gibi yazarlar, cinselliği

en aza indirirken sevgiyi vurgulayan bir evlilik kavrayışıyla eril ve dişilin nasıl aşılabileceğine kafa yormuşlardır⁵¹), hangi tabakalardaki insanların kimlerle evlenebileceği, evli bir kadının görevleri, boşanmaya karar verilirse neler olabileceği, dul bir kadının nasıl yaşaması gerektiği, çeyizler ve bunun gibi birçok konuda çeşitli görüşler öne sürülmüştür.

Evlilikte karı ve kocanın durumunda farklılıklar söz konusudur. Karılar, babalarının kontrolünde olmasalar da, kendilerini yeni bir otoritenin, kocalarının otoritesinin altında bulmuşlardır. Evliler geriye, gençlik yıllarına baktıklarında, kocalar muhtemelen, evlilikte tamamen çiçeklenmiş bir bağımsızlığın yavaşça büyümesini, karılar ise artık etkili olmayan ılımlı koşulları hatırlamışlardır. Gençliğin yarı otonomluğu her iki cinsteki genç için de babanın otoritesinden evlilik hayatına geçişi kolaylaştırmaktaydı ama sonuçta gidilen yer erkekler için bağımsızlığı, kadınlar için bağımlılığı getiriyordu.⁵² Hatta bazı yerlerde bu bağımlılık babaya olan bağımlılıktan çok daha katı kurallar içermekteydi.

Evliliğin genel yapısına bakıldığında ilk göze çarpan şey kızların genellikle 12 yaşında nişanlandıkları ve 15 yaşında evlendikleridir.⁵³ Bu kadar genç yaşta evlenen kızların bilinçsiz oldukları düşünüldüğünden olsa gerek, ebeveynleri, kızı okşayıp öptükten sonra, kaynana ve kayınbabasını onurlandırmasını, kocasını sevmesini, aileye göz kulak olmasını, evi idare etmesini ve her zaman hatasız davranmasını nasihat ederek kızlarını uğurlamaktaydılar.⁵⁴ Bu uğurlamada söylenenlerin altında yatanlar hakkında kısa bir psikolojik değerlendirme yapılmak istenirse, ebeveynlerin de bu yaşta bir kızın hatalar yapabileceğinin, evi idare etmekte yetersiz kalabileceğinin farkında oldukları kolayca anlaşılabilmektedir. Bu yüzden kızlarını uyarmaktadırlar. Akıllara, böyle bir ihtimal olduğunu bile bile ve hatta İncil'de "adam kendi kızını yanında tutmaya yüreğinde karar vermişse iyi eder. Kendi kızını evlendiren iyi eder ve evlendirmeyen daha iyi eder" (Korintoslulara, 7) denildiği halde, neden ebeveynlerin kızlarını evlendirdikleri sorusu gelebilir. Buna şaşmamak gereklidir. Çünkü zaten kızların çoğu iffetli bir hayat yaşamak için dinsel gruplara katılmakta ya da manastırlarda yaşamayı seçmektedirler. Kalanlar ise soyun devamını sağlamak amacıyla evlenmeye mecbur kalmaktadırlar. Kendileri istemese de

⁴⁶ Althoff, Gerd, "Saxony and The Elbe Slavs In The Tenth Century", *The New Chambridge Medieval History III*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1999, s. 274

⁴⁷ Shahr, Shulamith, *The Fourth Estate: A History of Women in the Middle Ages*, Translated by: Chaya Galai, Routledge, New York, 2003, s. 11-12

⁴⁸ Hanawalt, Barbara, "The Female Felon in Fourteenth Century England", *Women in Medieval Society*, Edited By: Susan Mosher Stuard, Philadelphia, 1993, s. 125

⁴⁹ Wemple, Suzanne Fonay, a.g.m., s. 170

⁵⁰ Staples, Kathryn, Ruth Mazo Karras, "Christina's Tempting: Sexual Desire and Women's Sanctity", *Christina of Markyate*, Routledge, New York, 2005, s. 187

⁵¹ Dalarun, Jacques, "Ruhban Bakış", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 46

⁵² Bennett, Judith, a.g.e., s. 100

⁵³ Wemple, Suzanne Fonay, a.g.m., s. 172

⁵⁴ Vecchio, Silvana, a.g.m., s. 106

babaları tarafından sıklıkla bölgeler ve devletlerarasında evlilik partneri olarak görülmektedirler.⁵⁵ Başka bir açıdan bakıldığında ise, XI. ve XII. yüzyıllarda evlilik genellikle düşman aileler arasında bir ittifak ve barış anlaşması, kadın ise anlaşma aracı ve teminatı olarak görülmüştür. Aile ittifakları kadın takasına dayandırılmıştır. Hatta ortaçağın başlarında ailelerin takas yapması kural haline gelmiştir: damat tarafı düğün sabahı, gelin tarafına gelinin drahomasına (çeyizine) karşılık hediye vermektedir. Zamanla drahoma pahalılaşmış ve babası drahoma vermeyen kızlar çalışarak kendi çeyizlerini kendileri biriktirmişlerdir. Ancak kadınların durumunda gelişmelerin olduğu XII. ve XV. yüzyıllarda bu gelenek yavaş yavaş kaybolmuştur.⁵⁶ Görüldüğü üzere kızlar, bu durumdan aslında hoşnut olmayarak, çoğunlukla babalarının çok önem verdikleri dünyevî amaçları için kullanılmışlardır.

Evliliği gerçekleştiren taraflar konusunda da çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir. Örneğin; III. ve VIII. yüzyıllar arasında kilise, Roma imparatorlarının ve barbar kralların onayı ile yasaklanan evlilikler içinde akrabalık kapsamını genişletmiş ve aynı kandan olan kişiler arasındaki evlilikleri de yasaklamıştır.⁵⁷ Âdet olarak nitelendirilen belki de bir başka kısıtlama ise yeni gelinin yemek masasındaki durumu ile ilgilidir. Canterbury Hikâyeleri'nde bu durum şu şekilde anlatılmaktadır: "âdet olduğu üzere gelin ortalıkta görünmemiş dördüncü güne kadar, zira gelin salona inip sofraya oturmazmış hiç, en az üç gün geçmeliymiş, ondan sonra in, ye, iç, bir öğleden bir öğleye dört gün olunca tam".⁵⁸

X. yüzyıl evli kadınların durumlarında önemli değişikliklerin başladığı bir yüzyıldır. Aile kurumu, Karolenj devletinin yıkıntılarından, dünyanın en istikrarlı birimi olarak ortaya çıkmıştır ve ailelerinin gücünden yararlanan kadınlar iki yüzyıl boyunca ekonomik, sosyal ve siyasal roller üstledebilmişlerdir. Her ne kadar çoğu çocuk yaşta nişanlanıp evlenseler de, kendi yaşam tarzlarını teorik olarak seçebilmekte, evliliği ya da manastıra girmeyi tercih edebilmektedirler. Bu dönemin kadınlarının hakları ve tutukları da belirginleşmektedir. Giderek artan sayıda evli kadın, kale komutanı, toprak sahibi, kilise sahibi, laik ve eklesiyastik meclislerin üyesi ol-

muşlardır. Kocalarından ya da ailelerinden toprak miras alabilmekte, kocalarının savaşta ölmesi, kraliyet ya da imparatorluk sarayında tımar olması ya da savaş dışında bir sebeple ölmesi durumunda iktidar yetkisini kullanabilmektedirler. Bir kadının konumu, serveti, akrabalarının statüsü ve oğullarının kudreti tarafından belirlenmektedir.⁵⁹ Peki ya kadının çocuğu olmuyorsa neler oluyordu?

Ortaçağda cinsel organı erkek cinsel organının hatalı bir şekli, kendisi de eksik erkek gibi düşünülen⁶⁰ kadın, zihnen disiplinsiz bir beden olarak iç organları ve özellikle cinsel organları tarafından yönetilen bir varlık olarak görülmektedir. Öldükten sonra insanları parçalara ayırmak günah olduğundan olsa gerek, dişi fizyolojisi başka hiçbir dönemde bu kadar yoğun tartışma konusu olmamıştır. Fizyolojinin sırrı çözülemediğinden kısırlık ortaçağ boyunca bir takıntı olarak yaşamıştır. Kadınları muayene için gelen doktorlar hastaya dokunamamakta, bir ebeden yardım istenmektedir. Ancak cerrahi bir müdahale gerekiyorsa ameliyat izni verilmektedir.⁶¹ Hatta histeri, rahim düzensizliğiyle ortaya çıkan, kadınlara özgü bir hastalık olarak, "histeria", Yunanca "rahim, dölyatağı" ve aybaşı kanının atılamayışının yol açtığı bir asabî sıkıntı, heyecan olarak kabul edilmektedir. O dönemin inanışına göre, rahmin kendi yerinden çıkıp vücut boşluğu içerisinde dolaşmaya başladığı düşünülmekte, bu sırada kalp ve beyin üzerine baskı yaparak gerginliğe ve sonunda kontrol edilemez paniğe yol açtığı savunulmaktadır.⁶² Böyle inanışların hâkim olduğu bir toplumda, doğaldır ki, kadının neden doğuramadığı anlaşılamamış ve kısırlık, boşanma sebebi olabilmıştır. Gerçi birçok teolog ve tarih yazarının iddiasına göre İncil çok eşliliği bağışlıyor ve buna cesaretlendiriyordu, hatta hem kilise hem devlet gücünü elinde tutan Charlemagne 6 eşe, bazı otoritelere göre 9 eşe sahipti.⁶³ Bu anlayış ve örneğe rağmen kısırlık durumunda yeni bir eş daha almak yerine, boşanmanın seçildiği görülmektedir.

Esasen kilise boşanmayı ve yeniden evlenmeyi hoş karşılamamaktadır. Hatta boşanma gerçekleşmesin diye 1096'da Londria Konsülünde ve

⁵⁹ Wemple, Suzanne Fonay, a.g.m., s. 180-182

⁶⁰ Lee, Lauren, "Gynecology: Medieval and Early Modern", *The Feminist Encyclopedia of Italian Literature*, Greenwood Press, USA, 1997, s. 139

⁶¹ Thomasset, Claude, "Kadın Doğası", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 51, 53, 70

⁶² Davies, Norman, *Avrupa Tarihi*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 146

⁶³ Joslyn Gage, Matilda, a.g.e., s. 398, 420

⁵⁵ Nelson, Janet, a.g.m., s. 399

⁵⁶ Bock, Gisela, *Avrupa Tarihinde Kadınlar*, Çev: Zehra Aksu Yılmaz, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 22-23

⁵⁷ Herlihy, David, a.g.e., s. 96

⁵⁸ Chaucer, Geoffrey, "Tüccarın Hikâyesi", *Canterbury Hikâyeleri*, Çev: Nazmi Ağıl, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 449

1215'de Lateran Konsülünde kilise, evliliğe karar verildikten sonra, bir bekleme süresinin yaşanmasını kararlaştırmıştır.⁶⁴ Bu süre kararı ne derece uygulanmıştır tartışılabilir ancak süre verilse de verilmese de, bir erkek bir kadından boşanmak istediğinde zorlukla karşılaşmamakta, bir kadının ise boşanmak istemesi aykırı kabul edilmektedir. Çünkü çoğunlukla kadınlar yanlış yapmaktadırlar ve erkekler bu yanlışta tahammül etmek zorunda değillerdir. Ama kadınlar, ebeveynlerinin de öğrettikleri gibi, erkeklerin yaptıkları yanlışları, aileyi ayakta tutmak adına sineye çekmelidirler.

Aslında İncil'de "kim karısını boşar ve başkası ile evlenirse ona karşı zina eder ve kadın kocasını boşar ve başkası ile evlenirse zina eder" (Markos 10:11-12) denilerek boşanmalar onaylanmamaktadır ama bu, birçok konuda olduğu gibi, erkekler söz konusu olduğunda, çok fazla bir yaptırıma neden olamamıştır. Boşanmaları önlemek amacıyla bazen imparatorlar da girişimlerde bulunmuşlardır. Örneğin; 789'da Charlemagne, boşanmış her erkeğin ya da kadının yeniden evlenmesini yasaklamıştır. 796'da Friuli'de toplanan piskoposlara, zinanın evlilik bağına koparmanın bir nedeni sayılabileceğini ilân etmiştir.⁶⁵ Bu ilânın temeli İncil'de yer alan "kim zinadan ötürü olmayıp karısını boşar ve evlenirse zina eder" (Matta 19:9) yargısına dayanıyor olmalıdır. Yani zina bir boşanma sebebi sayılmaktadır.

Boşanma hoş karşılanmasa da, belki evli kadınların ömürlerinin büyük bölümünü hamilelik ve doğumla geçirdiklerinden ve her yedi anneden birinin doğum nedeniyle öldüğünden, belki de ailenin efendisi olan erkeğin bedensel şiddet uygulama hakkına sahip olmasından dolayı,⁶⁶ ortaçağ toplumunun yukarıdan aşağıya tüm basamaklarında birkaç kez evlenmek adeta kural haline gelmiştir. Eğer önce koca ölürse yalnızlık kadın için çok büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Bazen senyörlük otoritesi bizzat olaya müdahale ederek, beklenmeyen olayların dul bıraktığı köylü kadınların, tarlaları işlemekten ve yükümlü oldukları angaryaları yerine getirmekten geri kalmamaları için, bunların koca sahibi olmalarına çalışmaktadır. Fakat bu olgu topraklarına daha fazla toprak katmak isteyen yüksek sınıf arasındaki boşanmaları engelleyememektedir.⁶⁷ Görüldüğü üzere senyör-

ler işlerinin aksamaması için, zenginler de servetlerini arttırmak için evlenme ya da boşanma yoluyla kadınlarından yararlanmışlardır.

Ortaçağ toplumunda evliliklerin genelde sorunsuz gitmediği anlaşıyor. Şöyle ki; Essex'te, Dunmow'da her yıl düzenlenen bir yarışmada, bir yıl bir gün evli kaldıktan sonra bu süre içerisinde hiç mi hiç tartışmadıklarına, evlendikleri için pişman olmadıklarına ve tekrar dünyaya gelseler yine eşleriyle evlenmek isteyeceklerine dair yemin edebilen çiftlere, o dönemde çok değerli olan, bir parça domuz pastırması verilmekteydi. Daha sonra bu yarışma dört yılda bir yapılmaya başlanmıştır.⁶⁸ Elbette bu durumun başka sebepleri de vardır ama buradan hareketle eşlerin birbirlerinden hoşnutsuzluklarının giderek arttığı ve rağbet olmadığı için yarışmanın yapılma sıklığının dört seneye indirildiği sonucu çıkarılabilir.

Nedeni her ne olursa olsun, gerçekleşen boşanmalardan sonra dul kalan ortaçağ Avrupa'sı kadınlarının durumuyla ilgili çok şey yazılmıştır. Çünkü dul kalan kadınlar çoğu zaman diğerlerine göre farklı şekillerde yaşamışlardır. Ancak ister Roma hukukuna ister Germen hukukuna göre yaşasın dul bir kadın ailenin reisi olur malların kontrolünü kazanır ve küçük çocukların vasisi olurdu.⁶⁹ Bu uygulamaya bir örnek olarak Peter Avicce'nin karısı Alice karşımıza çıkmaktadır. Alice bira satmak için altı kez para cezası ödemiş, dört kez anlaşmazlık çözümü için mahkemeye başvurmuş ve bir kez de mübaşire saygısızca davrandığı için kınama cezası almış bir kadındır. Bizim için asıl önemli olan kocası öldükten sonra, Alice'in sahip olduklarının bir halk bildirisi ile onaylanmış olmasıdır. Sonrasında Alice, sahip oldukları için kiralar ödemiş, toprak satın almış ve satmıştır. Varlıklı kişilerce kendisine yöneltilen suçlamaları altı şikâyet şeklinde cevaplayan Alice üç olayda da önemli roller oynamıştır.⁷⁰ Yani dulların durumu çok ders vericidir. Genellikle lordun ya da ekonomik yöneticinin gözünde özerklik elde etmiş olan kadınlar dul kadınlardır. Onlar 14. yüzyılın ilk yarısında bir ailenin başında ya da bir kasabada ya da ülke kenarında çeşitli şeyleri ellerinde tutan kadınlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Dulların Tuscany'deki kasabalarda nüfusa oranları yüksektir. Bu oran Prato'da 1325'te %19, 1339'da %24'tür. Aslında 1339'da kasabanın ailelerinin ev halkının bir çeyreği dullardan oluşmaktadır. Dullar nüfus iyice

⁶⁴ Fossier, Robert, a.g.m., s. 18

⁶⁵ Wemple, Suzanne Fonay, a.g.m., s. 176

⁶⁶ Bock, Gisela, a.g.e., s. 22

⁶⁷ Bloch, Marc, *Feodal Toplum*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Opus Yayınları, Ankara, 1998, s. 232

⁶⁸ Chaucer, Geoffrey, "*Bahıtlı Kadın'ın Hikâyesi*", a.g.e., s. 363

⁶⁹ Wemple, Suzanne Fonay, a.g.m., s. 171

⁷⁰ Petroff, Elizabeth, *Medieval Women's Visionary Literature*, Oxford University Press, New York, 1986, s. 142

durağanlaşınca tekrar evlenmeleri için cesaretlendirilmişlerdir ve sezilemez biçimde sayılarında azalmalar olmuştur. 1371'de Prato'da ailelere liderlik eden dulların nüfus içerisindeki oranı %16'ya ve 1427'de %15'e düşmüştür.

Kırsal bölgelerdeki tekrar evlenmemiş dullar ise kasaba içinde göç etmekten ya da ergin bir oğul tarafından üstlenilmekten başka alternatiflere sahip değillerdir. İtalya'da geleneksel yasa, kadınlar arasında ekonomik özerkliği cesaretlendirmemektedir. Aksine onlar, çeyizlerini yöneten baba, koca ya da oğul, ergin erkeklerin ev halkı ile bütünleşerek onların işlerini kolaylaştırmışlardır. Böyle bir durum XV. yüzyılın başlarında güney Avrupa'nın genel çerçevesine de kolaylıkla uymaktadır. Kuzey Avrupa'da ise durum farklıdır. Örneğin İngiliz devletinde, toprak sahipleri tarafından kadın kölelerin evlilikleri direkt kontrol altında tutulmaktadır. Toprağa girişi de ellerinde tutan toprak sahiplerinin dışarıdan biriyle evlenmeleri vergiye tâbidir.

XIV. yüzyıl başlarında ve XIII. yüzyıl sonlarında kadın kiracıların payları, Tuscany'deki çiftliklerin paylarından daha fazladır ve bu kadınların büyük çoğunluğu kocalarının ölümünden elde ettikleri mallara sahip çıkan dullardır.

Bu dönemin diğer bir özelliği dulların istekleri ile tekrar evlenmeleridir. Zaten hala çocuk doğurma yaşında iseler ailevi baskı ile evlenmeye zorlanmaktadırlar.⁷¹ 1300 civarında Cottenham'da kölelerin evliliklerinin yarısı tekrar yapılan evliliklerdir. Birlik, lordun izni ile yeni kocanın düzene dâhil olmasını kabul ediyordu. Bu durum da gösteriyor ki, XIV. yüzyılın ilk yarısında Kara Ölüm olarak adlandırılan veba salgınından sonraki evliliklerin toplamında dulların tekrar evlenmesi çok önemli bir yer işgal ediyordu.⁷² Bazı dullar ise tekrar evlenmeyi seçmemektedirler⁷³ ama bu kadınlar azınlıktadır. Zaten İncil'de, "kocasını ne kadar vakit yaşarsa kadın ona bağlıdır. Fakat eğer kocası ölürse istediği kimseyle evlenmekte serbesttir; ancak Rabde olsun" (I. Korintoslulara 7:39) denilmek suretiyle yeniden evlilik yasaklanmamaktadır. XII. yüzyıl otoritelerinden Peter Lombard ise "yalnızca ilk ve ikinci evlilikler yasal değildir, üçüncü ve hatta dördüncü evlilikler de mahkûm edilmemelidir"⁷⁴ diyerek yeniden evlen-

meye taraf olmuştur. Bu da dulların tekrar evlenmelerini kolaylaştıran başka bir etkidir.

Ayrıca askeriyede görevli babaların ve çocukların erken ölümleri de sık ve erken evliliklerle tamamlanmıştır. Bu da feodal aileyi karmaşık bir yapıya sokmuştur.⁷⁵ Çünkü aileye sürekli yeni insanlar girmiştir ve ailenin her özelliği küçük değişimlere uğramıştır.

1379'da Salisbury'de oy kullanma vergisi adı altında alınan verginin beyannamelerinden birinde dulların oranının diğer kadınlara oranı görülmektedir:⁷⁶

Konum	Sayı	Yüzde
Hizmetçi	287	65
Kız	12	3
Kız kardeş	2	1
Arkadaş	1	0
Evlenmemiş	117	26
Dul	9	2
Esnaf	1	0
İşçi	1	0
Durumu belirsiz	9	2
Zarar görmüş kayıt	3	1
Toplam	443	100

Bu tablodan dulların sayısının kadınların genel nüfusuna oranla çok fazla olmadığı anlaşılmaktadır. İkinci evliliklerin teşvik edilmesi ve kadınların yeniden evlenmeleri buna etkindir. Ayrıca yine bu tablodan ortaçağın sonlarında alışılmışın dışında farklı işler yapan kadınların sayısının az, genelde kadınlara biçilmiş bir rol olarak hizmetçilik yapan kadınların ve muhtemelen dinî evlere katıldıkları için evlenmemiş kadınların sayısının çok olduğu kolaylıkla görülebilmektedir.

Ortaçağ toplumunda kadınlar medeni durumlarına göre bekâr, evli ve dul olarak sınıflandırılırken, bu kadınların hangi yolu seçerlerse seçsinler karşıla-

⁷¹ Evans-Grubbs, Judith, "Marrying and Its Documentation in Later Roman Law", *To Have and To Hold*, Cambridge University Press, New York, 2007, s. 52

⁷² Klapisch - Zuber, Christiane, a.g.m., s. 150-151

⁷³ Shahar, Shulamith, a.g.e., s. 65

⁷⁴ D'Avray, D. L., *Medieval Marriage*, Oxford University Press, New York, 2005, s. 142

⁷⁵ Walker, Sue Sheridan, "Widow and Ward: The Feodal Law of Child Custody in Medieval England", *Women In Medieval Society*, Philadelphia, 1993, s. 159

⁷⁶ Beattie, Cordelia, *Medieval Single Women*, Oxford University Press, New York, 2007, s. 84

şacakları ile ilgili de birçok şey söylenmiştir. Örneğin; ilk kez Hieronymus⁷⁷ tarafından önerilen şemada, yaygın olarak savunulan bir inanca göre, kadınlar sınıfı üç liyakat katmanına ayrılmıştır: bakireler hak ettiklerinin 100 katı, dul kadınlar 60 katı ve karılar 30 katı ile ödüllendirileceklerdir.⁷⁸ Görüldüğü üzere burada da bekâretin önemi vurgulanmakta ve evlenmemenin daha iyi olacağı kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Aslında –belki uç bir örnek olarak algılanabilir ama- Canterbury Hikâyeleri’nde daha da ileri gidilerek bekâretini kaybetmektense “Şükürler olsun Tanrı’ma ki bakire öleceğim! Utanç yerine ölümü tercih ediyorum”⁷⁹ diyerek ölmeyi tercih eden ve babası tarafından öldürülen bir kızın hikâyesine de rastlanmaktadır.

Bekâr kızların evlenmek istememelerinin nedenleri daha çok dinî görünse de bunun altında hayatını kaybetme riskinin yattığı gerçeği de unutulmamalıdır. Şöyle ki; evlenmeyi seçen bir kadın çocuk doğurmayı da seçmiş demektir ve bu seçim onun hayatını kaybetmesine neden olabilecek bir seçimdir. Çünkü çocuk doğurma riskinden dolayı kadınlar daha yüksek ölüm oranına sahiptirler.⁸⁰ Ayrıca ölmeseler bile tüberküloz, çiçek hastalığı ve tahrip edici sıtma gibi hastalıkların avı haline gelmektedirler.⁸¹ Üstelik ortaçağ ebelerinin aletleri çok sınırlıdır, bu yüzden çok sayıda istenmeyen durum meydana gelmektedir. Kadınlar anneliğe alternatif olarak doğum kontrolünü ya da düşük yapmayı tercih etmektedirler ve bunun için düşük yaptırıcı ilaçlar, sperm öldürücü bileşimler ya da tılsımlı muskalar kullanılmaktadırlar. Örneğin bir çavar mantarı olan ergot, düşük yaptırıcı ilaç olarak kullanılmaktadır. Fakat ileri gebeliklerde kullanılan doz yüksek olunca anne ve cenin birlikte ölmektedirler.

Sezaryen ancak XIII. yüzyılda başlayabilmiştir ama başladığında da nadiren, sadece annenin öldüğü durumlarda kullanılmasına izin verilmektedir. Kadının hamile olup olmadığı ise ancak fetus hareket ettiğinde anne tarafından anlaşılabilmektedir.⁸² Bu tür bilgisizlikler düşünüldüğünde

genç kızların evlenmek istememelerinin tek nedeninin dinlerinin böyle istiyor olması değil, çocuk doğurma riski, aile baskısı ve papalık stratejilerinin⁸³ de evlilikten uzaklaştırıp, dinî bir yolu seçmelerine neden olması gerçeği ile karşılaşmaktayız. Tüm bu nedenlerle bekâr kalmayı dileyen kadınlar can güvenliklerini düşünmeden yaşayacakları dinî evlere sığınmışlar ve bu evlerde baskı altında bazı şeyleri yapmaya mecbur kalmadan yaşayabilmişlerdir.

Dinî Hayat

Burada bahsedeceğimiz dinî hayat kadınların her koşulda ve her yerde yaşadıkları türden bir hayat değildir. Kendini tamamen dine adayanların yaşadıkları hayattır.

Aslında ilk kiliselerde kadınların konumu ve nüfusu önemlidir. Onlar, kocalarının dinini değiştirerek, çocuklarını vaftiz ederek, kiliseler inşa ederek ve manastır vakıflarıyla inancı besleyerek yeni dinin en vefalı destekçileri olmuşlardır. Ne var ki bu çok uzun sürmemiş ve İtalya’da manastırlardaki rolleri, Büyük Gregorius’un (590–604) papalığından sonraki dönemde sınırlanmış ve bu kontrol Karolenj döneminde bütün Fransa’ya yayılmıştır.⁸⁴ Karolenjlerin topraklarının genişliği göz önüne alınırsa uygulamanın ne kadar büyük bir alanda egemen olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Bu sınırlamanın kökeninin ise kilise babalarına kadar uzandığı görülmektedir. Çünkü kilise babaları kadını uçlarda bulunan bir yaratık olarak görme eğilimindedirler. Ancak Hristiyan babalar arasında iki istisna vardır: Arles’li Caesarius ve Büyük Gregorius. Clovis kuzeyde krallığını kurmakta olduğu sıralarda yazan Caesarius, Güney Galya’da kadınları savunan konuşmalar yapmaktaydı. Kendileri cinsel macera peşinde koşarken ve hatta arkadaşlarına bu konuda böbürlenirken, aile üyelerinden cinsel saflık isteyen erkeklerin ikiyüzlülüğünü teşhir ediyordu. Yüzyılın sonuna doğru ise Ostrogot, Bizans ve Lombard istilalarından sonra Papa Büyük Gregorius açıkça kadın manastırlarından yana çıkmıştır ve kadınların âdet gördüklerinde ya da gebe olduklarında Aşai Rabbani ayinine katılmalarının yasaklanmasına karşı çıkmıştır. Tabi katılmamayı istemeleri durumunda bunun ruhlarına büyük yararı dokunacağı da belirtilmiştir.⁸⁵

⁷⁷ Aziz Hieronymus, V. yüzyılın başlarında yaşamış hatırı sayılır bir nüfusa sahip kilise babasıdır. Ad Desiderium, Against Pelagians ve Adversus Jovinianum yazdığı birçok kitaptan sadece birkaçıdır. Evlilik karşıtı bir düşünceye sahiptir.

⁷⁸ Dalarun, Jacques, a.g.m., s. 38

⁷⁹ Chaucer, Geoffrey, “Hekim’in Hikâyesi”, a.g.e., s. 310

⁸⁰ Hinton, David, *Archaeology, Economy and Society England From The Fifth to The Fifteenth Century*, Routledge, New York, 2002, s. 129

⁸¹ Koenigsberger, H. G., *Medieval Europe 400-1500*, Routledge, New York, 1989, s. 138

⁸² Opitz, Claudia, “Geç Ortaçağda Yaşam”, *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 274–277

⁸³ Evangelisti, Silvia, *Nuns*, Oxford University Press, New York, 2007, s. 19

⁸⁴ Wemple, Suzanne Fonay, a.g.m., s. 168

⁸⁵ Wemple, Suzanne Fonay, a.g.m., s. 170

Ancak bu istisnaların kaideyi bozduğu düşünülmemelidir. Çünkü halen iyi bir kadının kilisede iken oraya buraya hareket etmekten kaçınması ve etrafına bakmaması gerektiğine inanılmaktadır.⁸⁶ Kadınlara karşı edinilmiş kötü düşüncelerin yaygınlığı halen geçerlidir.

Sevindirici bir gelişme olarak kadınların bu dönemde manastırlara katılmalarına izin verildiği de görülmektedir. Ancak Rennes'li Marbode'nin de dediği gibi bir ayartıcı, bir afsuncu, bir yılan, bir veba, bir haşere, bir kurdeşen, bir zehir, yakıcı bir alev veya çıldırtıcı bir ruh⁸⁷ olarak görüldüklerinden, kadın manastırlarında bile kadın erkek yakınlaşması tehlikesini savuşturma girişiminin bir uzantısı olarak, rahibelerin ve piskoposlukta görevli kadınların erkek çocukları eğitmesi yasaklanmıştır. Yoksul ve hacı misafirhaneleri bile manastırın dışında, din adamlarının göz kulak olabilecekleri biçimde kiliseye bitişik olmaktadır. Rahibelerin ve piskoposlukta görevli kadınların sadece yoksul ve hasta kadınlara bakmalarına izin verilmiştir. Baş rahibeler karşı cinsi takdis edememekte, kendi cemaatlerinin üyelerini dahi kutsayamamaktadırlar. Rahibeler ve görevli kadınlar sadece kilise çanlarını çalarak, mum yakarak, dua ederek, ilahi söyleyerek ve kız çocuklarını eğiterek kilise çalışmasına katılabilmektedirler.⁸⁸ Bu eğitimin bir gereği olarak rahibelerin okuma yazma öğrenmelerine de izin verildiği görülmektedir. Zaten kadınların yazılı sözle ilişkisine kuşku ile bakıldığından, bir kadının ancak rahibelik yemini etmesi koşuluyla okuma yazma öğrenmesine izin verilmiştir. Aksi halde bu birçok kötüluğe sebep olmaktadır.⁸⁹ Ayrıca dinî alanda diğer bir kadın görevi olarak VI. yüzyıldan itibaren çoğunlukla evlenmiş olan piskoposların karılarının sıklıkla diyakozluğun yönetiminde önemli roller aldığı da görülmektedir. Temel olarak yardımseverlik işlerinde çalışan eşler, piskoposun kilisesinin dekorasyonu ile ilgilenmişlerdir.⁹⁰ Aynı yüzyılda bazı piskoposlar ise belli ayinlerde yapılan ve "conhospitae" olarak bilinen kadeh

verme işine kadınlar tarafından eşlik edilmesine tepki göstermektedirler.⁹¹ Yine aynı dönemde farklı uygulamalar söz konusudur.

VIII. yüzyıla kadar Hristiyanlığın yayılmasında önemli roller üstlenmiş ve dinî hayatta etkili olmuş rahibelerden bazıları şunlardır: Paris'li bakire Genovefa (423-502), Frankların Kraliçesi Clothild (ö. 544), Tours'lu münzevi ve dul Monegund (ö. 570), Frankların Kraliçesi ve Poitiers'li başrahibe Radegund (535-587), Bourges'li başrahibe Eustadiola (594-684), Arles başrahibesi Rusticula (556-632), Metz'li başrahibe Glodesind (600), Chelles'li başrahibe Bertilla (ö. 700), Laon'lu başrahibe Anstrude (645- ö. 709'dan önce), Pavilly'li başrahibe Austreberta (650-703).⁹²

XI. ve XII. yüzyıllara gelindiğinde kadınların dinî hayattaki etkinliklerinin arttığı görülmektedir. Bazı eski evler özellikle dullara ve dinî evlere girmiş olan erkeklerin eşleri olan kadınlara verilmeye başlanmıştır. Kadınlar vaaz verebilmekte ama ayinlerinde erkeklerin koyduğu kurallara bağlı kalmak zorundadırlar. 1016-1035 arasında İngiltere kralı olan Cnut, Ramsey'de erkeklerin dinî evinin yanında kadınlar için de bir bina inşa etmeyi istemiş ancak daha sonra kadınlarla erkeklerin yakınlığının iyi olduğu kadar kötü de olduğunu söyleyerek projeyi yasaklamıştır. Kadınlar için ilk Cluniac (Cluny hareketinin benimsemiş) ev yaklaşık 1055'te Marcigny'de kurulmuştur ve bu evlerin sayısı XII. yüzyıl ortalarına kadar on dörde ulaşmıştır. XI. yüzyılın ortalarında Freisach'ın kontesi tarafından kurulan Admont Manastırı, erken XII. yüzyılda sert kuşatmalarla yaşayan rahibe kadınlar için bir "soror magistra"⁹³ tarafından yönetilen ve erkek rahiplerle aynı kuralı izleyen bir başka ev kurmuştur.

Kurulan bu evlerde XI. ve XII. yüzyıl zevklerinden el çekmiş olan kadın ve erkekler bazen birlikte de yaşamışlardır hatta aynı yatağı da paylaşmışlardır. Örneğin Goscelin of Saint Bertin, Liber Confortatorius adlı eserinde Eve isimli bir rahibenin 1080 civarında Wilton'dan ayrılarak, Angers yakınlarında Harvey adlı bir münzevi ile birlikte yaşadığını belirtmektedir. Ancak bu durum daha sonraları kilise otoriteleri tarafından

⁸⁶ Hayes, Dawn Marie, *Body and Sacred Place in Medieval Europe*, Routledge, New York, 2005, s. 65

⁸⁷ Dalarun, Jacques, a.g.m., s. 31

⁸⁸ Wemple, Suzanne Fonay, a.g.m., s. 187

⁸⁹ Casagrande, Carla, a.g.m., s. 103

⁹⁰ Scheibelreiter, Georg, "Church Structure and Organisation", *The New Chambridge Medieval History I*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2005, s. 693

⁹¹ Stancliffe, Clare, "Christianity Amongst the Britons, Dalriadan Irish and Picts", *The New Chambridge Medieval History I*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2005, s. 442

⁹² McNamara, Jo Ann, John. Halborg, Gordon Whatley, *Sainted Women of The Dark Age*, Duke University Press, Durham, NC, 1992, s.vii

⁹³ Latince öğretmen olan kız kardeş anlamına gelmektedir.

yasaklanmıştır.⁹⁴ Amaç dini yaşamak da olsa kadın ve erkeğin yakınlığı hoş karşılanmamaktadır.

Ayrıca yine XII. yüzyılda belirli şartlar altında ruhanî sınıftan olmayanların ve hatta kadınların kilise hayatı ile ilgili konularda ve dinî sorular söz konusu olduğunda halk arasında konuşabilmesi kabul edilmiştir. Yalnız bu uygulama 1230'dan sonra sadece ruhanilere soru sorulabileceği gerekçesiyle yasaklanmıştır.⁹⁵ Elbette bu yasaklamanın nedeni özellikle kadınlara engel olunmak istenmesidir.

Avrupa'nın başka bir bölgesine Bohemya'ya baktığımızda ortaçağın sonlarına doğru İncil'in bölümlerini takip etmek isteyen manastırda yaşayan kadınlar için İncil'in Çekoslovakça'ya çevrildiğini görüyoruz. Burada da kadınlar dinsel vaazlar verebilmekte ve dinî risaleler yazabilmektedirler.⁹⁶ Ayrıca Portekiz'de dinî hayatı seçen kadınlar, erkek kontrolünden bağımsız olarak kendilerine kalan mirasları da yönetebilmektedirler.⁹⁷ Görüldüğü üzere farklı zamanlarda farklı bölgelerde farklı uygulamalar yapılmıştır. Yüzyıllar ilerledikçe belki kadınlar seslerini yükseltmeye başladıkları için, belki de dinin egemenliği yavaş yavaş azalmaya, dinî kuraların tartışılabilir olduğu dillendirilmeye başladığı için, kadınların durumunda dinî alanda da iyileştirmeler olmuştur.

Dinî hayatı seçenler arasında önemli bir grubu önceden günahkâr bir yaşam süren kadınlar oluşturmaktadır. Bu kadınlar yaşadıkları ya da genelinde yaşamak zorunda kaldıkları bu hayattan kurtulmak için dinî içerikli evlere sığınmayı seçmişlerdir. Sonuçta, ortaçağ Avrupa'sı kadın yaşamının gerçeklerinden biri olarak günahkâr kadınlık yani fahişelik karşımıza çıkmaktadır.

Fahişelik

Fahişelik Roma İmparatorluğunda kabul gören bir meslektir. Kilise babaları başta fahişeliğe karşı çıkmışlarsa da, dünyevî bir toplumun sos-

yal bir görüngüsü olarak kabul etmek zorunda kalmışlardır.⁹⁸ Aslında dinî açıdan bakıldığında kilise tarafından hoş karşılanmayan bu durum, kilisenin imparatorlar karşısında güçlenmeye başlamasıyla beraber kendisi için bir kazanç kapısı konumuna gelmiştir. Çünkü genelevlerden vergi almaktadır. Ayrıca kilise bünyesindeki evli olmayan keşiş ve papazların da "kapatma" diye tabir edilen kadınlara sahip olduğunu görüyoruz. Üstelik bu adamlar kapatmalarını ellerinde tutabilmek için kiliseden izin belgesi almak zorundadırlar. Bu konuda daha ilginç gelişmelerle de karşılaşmaktayız. Örneğin; 1129'da I. Henry'nin Londra'da topladığı Büyük Kurul'da kapatmaların papazlarla yaşamaları yasaklanmıştır ancak, kral piskoposları kandırarak, sayısız papazdan para alarak kapatma tutmalarına izin vermiştir. Saint Paul Katedrali papazı ve ruhani meclisi 1287'de fahişeler için mülkler kiralamıştır. 1321'de özel bir temsilci, kilise adına bir genelev satın almak üzere Papa V. Clement tarafından İngiltere'ye gönderilmiştir. 1309'da Strasbourg piskoposu gelirini arttırmak için bir genelev kurmuştur. Mainz piskoposu 1457'e kadar genelevleri haraca bağlamıştır.⁹⁹ Yani kadınlar bir gelir kapısı olarak görülmüştür.

Fahişe olma nedenlerine bakıldığında yoksulluk ilk neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna bağlı olarak ülkenin kenar bölgelerinden kasabalara göç eden kızların fahişe olma risklerinin daha fazla olduğu görülmektedir. Örneğin; Exeter'in mahkeme kayıtlarından anlaşıldığına göre 1373-1393 yılları arasında 55 fahişenin geçmiş hayatları yoksulluk içinde geçmiştir.¹⁰⁰ Fahişe olmaya itebilme ihtimali olan diğer faktörler ise ebeveynlerin durumu, kadınların kendilerinin durumu, çevrenin önemi, eve bağlılığın kopmasının etkisi, dağılmış evler, evlenmemiş anneler, düzensiz ve az gelir¹⁰¹ olarak sıralanabilmektedir. Fahişelerin oranı göz önüne alındığında ailevî yapının çok da güçlü olmadığı anlaşılmaktadır.

Ortalama on yedi yaşında çalışmaya başlayan fahişelerin yaptıkları iş her dönemde ve her kesim tarafından kabul görmüş ya da desteklenmiş bir iş değildir elbette. Örneğin IX. Louis 1254, 1256 ve 1269 yıllarındaki

⁹⁴ Constable, Giles, "Religious Communities, 1024-1215", *The New Chambridge Medieval History IV*, Part I, Cambridge University Press, United Kingdom, 2004, s. 344-347

⁹⁵ Vauchez, André, "The Church and The Laity", *The New Chambridge Medieval History V*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1999, s. 190-191

⁹⁶ Klassen, John, "Hus, The Hussites and Bohemia", *The New Chambridge Medieval History VII*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1998, s. 375-376

⁹⁷ Branco, Maria João Violante, "The Nobility of Medieval Portugal", *Nobles and Nobility in Medieval Europe*, The Boydell Press, UK, 2000, s. 239

⁹⁸ Wemple, Suzanne Fonay, a.g.m., s. 179

⁹⁹ Wells, Jess, *Kadın Gözüyle Batı Avrupa'da Fahişeliğin Tarihi*, Çev: Nesrin Arman, Pencere Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997, s. 27

¹⁰⁰ Bardsley, Sandy, *Women's Roles in the Middle Ages*, Greenwood Publishing Group, 2007, s. 141

¹⁰¹ Flexner, Abraham, *Prostitution in Europe*, The Century Company, New York, 1914, s. 61

emirleri ile fahişeliği yasaklamayı hedeflemiştir.¹⁰² 1344'de Bristol'de fahişeler cüzzamlılar ile birlikte şehirden men edilmişlerdir.¹⁰³ İngiliz Kralı II. Henry genelevlerin sayısını sınırlandırarak, kutsal günlerde ve dinî tatillerde fahişelerin evlerini kapatarak ve genelevlerde satılan içki ve yiyeceklere uygulanan indirimi yasaklayarak yeni bir düzenlemeye gitmeye çalışmıştır. Genelevleri belli bir sokak içine sıkıştırmaya da teşebbüs edilmiştir. Örneğin Londra'da Rose Street fahişelik ile anılır olmuştur. Yine Villanova'nın banliyösü Montpellier'de "hot street" kurulmuştur.¹⁰⁴

Fahişelerin yaşadıkları yerler olan genelevler ortaçağın ortalarına gelinceye kadar Avrupa'nın güneyinde yaygındır. Yollarda dolaşan kadınlar ve kızlar para karşılığında fahişelik yapmaktadırlar. Çoğu yerde sadece karanlıkta çalışmalarına izin verilmekteydi ve onlar da fark edilebilmek için fener taşıyorlardı. Yani ilk dönemlerde örgütlü bir fahişelik söz konusu değildi, devlet kontrolü de yoktu. Fahişeliğin örgütlü bir hale gelmesi kenti yönetenlerin dikkatlerini yoksullara çevirmeleriyle başlamıştır.

Bu dönemde bu yaşamı seçmiş olan kadınlar aileleri ile birlikte şehrin dışında yaşamaktaydılar. İşleri bittiğinde paralarıyla evlerine gitmekteydiler. Alman meclisi kazancın kente geri dönmesi için bir genelev açılmasını kararlaştırmış ve bu kadınlara bir ev sağlanarak ücret bağlanmıştır. Bu kadınlar devlet çalışanı olarak görüldükleri için zaman kaybedecek işlerle uğraşmaları yasaklanmış ve bu nedenle takibe alınmışlardır. Örneğin; 1300'lerde Augsburg'da bir fahişe âşık edinmekten dolayı suçlu bulunmuş ve bir daha kente dönerse gözlerinin kör edileceği söylenerek kentten çıkarılmıştır. Bu kadınların günün hiçbir saatinde genelevden dışarı çıkmalarına izin verilmemektedir. Dışarıda dolaşırken görülen kadınlar, davullar eşliğinde omuzlarına kırmızı bir nokta konularak kent içinde dolaştırılmakta, bu suçu ilk kez işlediyse kamçılanmakta ve geneleve geri götürülmektedir.

1234'te Avignon'da bir fahişenin peçe takmasına izin verilmemektedir. Pazaryerinde dokunduğu her hangi bir yiyeceği kirlettiği için almak zorunda bırakılmaktadır. Fahişeler Almanya Leipzig'de mavi şeritli sarı

bir başlık takmak, Viyana'da omzuna sarı bir mendil ilâştirmek, Augsburg'da çalışıyorsa yeşil bir kuşak bağlamak zorundadırlar. İtalya'nın Bergamo'su sarı, Parma'sı beyaz, Milano'su siyah şapka kuralı getirmektedir. Eğer bir fahişe kurallara aykırı giyinmişse her yurttaşın onun giysilerini şeritlere ayırmaya hakkı vardı.¹⁰⁵ Bir taraftan desteklenen fahişelik diğer taraftan geri kalan insanların hepsinden daha aşağı bir tabaka olarak kabul edilmiş ve fahişe olmayan kadınların ya da erkeklerin istenmeyen davranışlarına izin verilmiştir.

Burada muhtaç kadınların "zaman zaman" başvurdukları fahişelik ile birçok kentte var olan resmî evler arasında ayrımlar olduğunu belirtmek zorundayız. Resmi evler her kentin merkezinde bulunan evlenmemiş zanaatçı ve kalfa nüfusuna hizmet sunan evlerdir. İlgili kent babaları ise, tamamen suçluların eline düşmesini önlemek için mesleğe göz kulak olma ve düzen vermeye çalışmışlardır.

Bölgeler arasındaki farklılıklara bakıldığında Almanya'da profesyonel fahişeler olduğu ve bunlara sözde bir koruma da sağlandığı görülmektedir. Bu profesyoneller için evler açıldığı ve bu evlerin açılış nedeninin ise vatandaşların karıları ve kızları olarak tanımlanan saygın kadınlar için caddeleri güvenli hale getirmek olduğu anlaşılmaktadır. Tersine olarak İngiltere'de genelevlerin destekleyicisi olan ve onlara serbestlik veren belediyelerin fahişeleri ve müşterilerini korumadıkları göze çarpmaktadır.¹⁰⁶ Fransa'da ise birçok genelev, başında bir "başrahibe" ile neredeyse dinî cemaatler gibi örgütlenmiştir. Yalnız bu fahişelerin çoğunlukla aç kaldıklarını görüyoruz. Çünkü kazançları düşüktür ve kazandıklarını da yiyeceğe, barınmaya ve her şeyden önce müşterilere çekici görünmek için giysilere ve takılara yapılan yüksek harcamalara vermek zorundadırlar. Hatta sağlam bir örgüte bağlı fahişeler bile yoksulluk çekmektedirler. Birçoğu o kadar borçlanmıştır ki, yasak olmasına rağmen genelev sahibinin kölesi durumuna gelmişlerdir. Fahişeliği borçları yüzünden bırakmamaktadırlar. Zaten sosyal olarak dışlandıkları için evlenme olasılıkları da yoktur.

Herhangi bir muhtaçlık durumunda kadınlar için kadın manastırları sığınılacak bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bazı kadın manastırları tövbe eden günahkârları bünyelerine kabul etmektedirler. Bu kadınlar için bazı evler de kurulmuştur. Hatta papalar da bu davranışı desteklemişlerdir. Daha da ileri gidilerek 1198'de, kadınların refahı ile ilgi-

¹⁰² Chaube, Fabienne, "Prostitution", *Encyclopedia of the Middle Ages*, vol. II, Routledge, 2000, s. 1193

¹⁰³ Meale, Carol, "Women's Voices and Roles", *Medieval English Literature and Culture*, Blackwell Publishing, USA, 2007, s. 87

¹⁰⁴ Cady, Diana, "Medieval Prostitution", *Encyclopedia of Prostitution and Sex Work*, Greenwood Publishing Group, 2006, s. 299

¹⁰⁵ Wells, Jess, a.g.e, s. 33-35

¹⁰⁶ Karras, Ruth Mazo, *Common Women Prostitution and Sexuality in Medieval England*, Oxford University Press, New York, 1998, s. 32

lendiğini, kocalarından kurtulmak için ondan yardım isteyen Kraliçe Ingeborg of France ve Kraliçe Marie of Aragon gibi aristokrat kadınlara yardım ederek gösteren¹⁰⁷ Papa III. Innocentius, bir fahişeyle evlenip günahkâr yaşamdan vazgeçmesine yardım etmenin övülmeye değer bir davranış olduğunu ilan ederek desteğini göstermiştir. Bu açıklamanın etkili olduğu görülmektedir. Çünkü Viyana'da Ruhlar Evi olarak bilinen, bir bakıma manastır gibi örgütlenen, Mecdelli Meryem Evi ün kazanmıştır ve burada kalmak isteyenlerden rahibelik yemini istememiştir. Fahişelikten kurtulmaya çalışan bazı kadınlar bu evden saygın vatandaşların karıları olarak ayrılmışlardır.¹⁰⁸ Bu evlerin başka bir yönü de çok sayıda yeni azizenin ortaya çıkmasına vesile olmasıdır. Yeni azizelerin oranı 1250 ile 1300 yılları arasında %25'e, XV. yüzyılın ilk yarısında %30'a yükselmiştir.¹⁰⁹

Görüldüğü üzere genelevler bulundukları kentlere ekonomik olarak yardımda bulunmuş kuruluşlardır. Fahişeler kendilerinden istenenler yapılmadığında işkenceye maruz bırakılırsalar da, ortaçağ Avrupa'sında işkence çeken asıl kadınlar onlar değil, cadı olmakla suçlanan ve aslında çoğu kez masum olan kadınlardır.

Cadı Avı

Ortaçağda kadınlar hakkında kabul edilen genel görüşün olumsuz olduğu muhakkaktır. Çünkü kadınlar her türlü kötülüğün nedeni ve uygulayıcısıydılar. Chaucer hikâyelerini anlatırken bir tanesinde Livia adlı bir kadının düşman kesildiği kocasını gecenin geç bir vakti zehirlediğini, başka kadınların kocalarını uykuda öldürdüklerini ve ceset yerde yatarken yanı başında âşıklarıyla yattıklarını, hatta bazılarının kocalarının beynine uyurken çivi çaktıklarını hikâyelendirmektedir.¹¹⁰ Bu eserde yazılanların ne kadar gerçek olduğu elbette tartışılabilir ancak tartışamayacak bir konu varsa o da dönemin, kadınlar hakkındaki görüşünün bu hikâyelerde anlatılanlarla örtüşmesidir.

Kadına karşı bu kötü yaklaşım ve her türlü kötülüğün nedeni olarak görme eğilimi ortaçağda yaygın bir olgu olan cadılığın da kadına mal edilmesine neden olmuştur. Cadının cinsiyeti kadındır cümlesiyle ifade edilebilecek inanın kökeni Aziz Augustinus'a kadar uzansa da, cadının

cinsiyetinin kadın olduğu Heinrich Kramer'in *Malleus Maleficarum*'u ile kesinlik kazanmıştır. Kramer, kadınların cadılığa daha yatkın oldukları savı ile bunu ispata çalışmaktadır. Havva'yı Âdem'i yoldan çıkardığı için ilk cadı olarak kabul etmektedir.¹¹¹ Witch (cadı) sözcüğünün anlamına bakıldığında da akıllı kadın anlamına geldiği görülmektedir.¹¹² Malum olduğu üzere cadılar bitkisel tedavilerde usta olan akıllı kadınlardır. Zaten Hristiyan Avrupa halkı arasındaki ilk doktorlar bitkileri kullanmayı öğrenmiş olan kadınlardır. XIV. yüzyılda kilise, eğitim almadan iyileştirme faaliyetlerinde bulunan her kadının cadı olduğuna ve acı içinde ölmesi gerektiğine karar vermiştir.¹¹³ Yani iyi bir iş yapsalar da kadınlara uygulan sınırlamalardan biriyle daha karşılaşıyoruz.

Cadılar çoğunlukla çok samimi ve canlı kadınlardır. Bazen bir biçimde bazen başka bir biçimde insanların karşısına çıkabilmektedirler: bir adam, bir kadın, köpek, kedi, tay, tavşan, fare, kurbağa.¹¹⁴

Kadınların yaptıkları büyülere bir örnek olarak, 1385 yılı Mart ayında Bologna'da dul bir kadın olan Nanna'nın ve bir rahibin kızı olan Barbarina'nın yaptıkları büyü nedeniyle engizisyon tarafından kovuşturmaya uğramaları verilebilir. Büyüyü öneren Nanna'dır ve Barbarina'ya şunları söylemektedir: "Eğer Fra Silvestro'nun oğlu, sevdiğin Simon'u istiyorsan, seni sevmesini, başka kadınları sevmemesini ve seninle evlenmesini istiyorsan, bu büyülerini ve sihirleri birbiri ardına yapman gerekecek; adet kanından birazını bir börek içine koyarak ona yedir, cinsel bölgedeki kıllardan bir miktar al, yak, toz halinde öğüt ve onun yemeğine koy, gecenin üçünde bizim bahçeye gir, saçlarını dağıt ve bu büyüyü söyle; ayağımda saç ve başımda pantolon ile Simon ve onun tüm ailesiyle doğu tarafına doğru uyandım. Ey şeytan, neredesin, nerden geliyorsun?" İddiaya göre Barbarina tüm büyülerini yapmıştır. İki kadın mahkemeye gelmişler ve suçlamaları inkâr etmişlerdir. Tanıklar dinlenmiş ve bunların "Barbarina bize anlattı, benden bazı yemeklerin tariflerini istedi" gibi ifadeleri neticesinde iki kadının suçu sabit görülmüştür.¹¹⁵

¹¹⁰ Chaucer, Geoffrey, "Bahtlı Kadın'ın Hikâyesi", a.g.e., s. 350

¹¹¹ Akin, Haydar, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001, s. 283

¹¹² Joslyn Gage, Matilda, a.g.e., s. 236

¹¹³ Joslyn Gage, Matilda, a.g.e., s. 240

¹¹⁴ Taylor, John, *The Witchcraft Delusion Colonial Connecticut*, Edmund Edwards, Stanford, CT, 1969, s. 55

¹¹⁵ Dean, Trevor, *Crime and Justice in Late Medieval Italy*, Cambridge University Press, New York, 2007, s. 155

¹⁰⁷ Moore, John, *Pope Innocent III*, Brill NV., Netherlands, 2003, s. 278

¹⁰⁸ Opitz, Claudia, a.g.m., s. 290-291

¹⁰⁹ Dalarun, Jacques, a.g.m., s. 49

Ortaçağda bir kadının cadı olduğunun ispatlanması için çeşitli yöntemler uygulanmaktadır. Bunlardan belki de en ilginç olanı kanama testidir. Cadıların, vücutlarında şeytanın -dışarıdan bakıldığında görülmeyen- bir işaretini taşıdıklarına inanılırdı ve bu işaretin bulunduğu yer acıya duyar-sızdı yani delinmiş olsa da kanamazdı. Bu nedenle cadı olduğundan şüphelenilen bir kadına ince uzun bir iğne batırılmaya başlanırdı. Elbette batırılan yerden kan çıkardı ama o kadının cadı olduğuna inanıldığı için kan çıkmayan bir yer bulunana kadar batırma işlemine devam edilirdi. Bir süre sonra kadın acıdan bağırma keserdi ve kanı çekildiği için de iğne batırıldığında kan gelmezdi.¹¹⁶ Böylece kadının cadı olduğu ispatlanmış olurdu.

Aslında kadınlardan şüphelenmek için bir nedenin olması gerekmi-yordu. Nüfus sahibi bir erkeğin herhangi bir nedenle bir kadından intikam alması için birkaç kişiye, o kadının cadı olduğu, tuhaf kehanetlerde bulunduğ, evinde büyü yapmakta kullanılan malzemeler barındırdığı gibi ya-lan ya da kanıtlanması imkânsız şeyler söylemesi, o kadının yakalanması için yeterliydi. Yakalandıktan sonra kadının suçsuz olduğunu söylemesi de bir şey değiştirmiyordu. Çünkü erimiş kurşun, demir taraklar, kırmızı sıcak zırh ile tehdit ediliyorlar¹¹⁷ ve onlara öyle işkenceler uygulanıyordu ki, kadına zorla suçlu olduğu söyleniyor ve üstelik suçunu itiraf ettiğine dair bir de kâğıt imzalatılıyordu.

Cadılığı kabul edilmiş kadınlar ferdî ya da toplu olarak genellikle meydanlarda ibret olsun diye yakılmaktadırlar. Örneğin Toulouse parlamen-tosu bir defada 400 cadıyı yakmıştır. Bir saatte bu 400 kadın halk meyda-nında var olmayan bir suç için ateş içinde korkunç bir şekilde öldürül-müşlerdir.¹¹⁸ Aslında bu işkenceler kadın cinsiyetini bastırmak, çocuk dü-şürmeyi de kapsayan doğal tedavilerin kadınlar tarafından bilindiği ger-çeğini ortadan kaldırmak için yapılmışlardır.¹¹⁹ Başka bir ifadeyle ortaça-ğın kadın düşmanı rahipleri ve erkeklerin değişen sosyal, ekonomik ya da aile içindeki durumlarda kadınların rolleri konusundaki endişeleri, cadıla-rın kadın olduğunu açıklamak için kadınların tıbbi faaliyetlerdeki kontrol-

lerini yasaklama yoluna gittiler.¹²⁰ Bu şekilde onları cadı olarak suçlamak için dayanacakları sözde bir alan bulmuş oldular. Başarılı da oldular. Çün-kü tıbbi faaliyetlerde bulunan kadınlar cadı olarak kolayca suçlanabildiler ve sesleri kolaylıkla kesilebildi.

Ortaçağ boyunca her alanda bir kısıtlama ile karşılaşan kadınlar kendi-lerini güvende hissetmek ve istediklerini gerçekleştirmek için içlerinde bulunması gereken güveni temin edebilmek için bazı gizli kadın cemiyet-leri kurma yolunu seçmişlerdir. Kadın Templierler Cemiyeti bunlardan bi-ridir. Bu cemiyetin en önemli özelliği müritlerinin sayısının sınırlandırıl-mış olmasıdır. Örneğin Paris'te sadece 12 templier vardır. Cemiyetin en büyük şartı üyelerin boş sözler söylemekten kaçınmaları ve dünyevî ha-yatlarından hiç bahsetmemeleridir. Bu kadınlar ünlü azizelerin hayatları hakkında çalışmalar da yapmaktadırlar. Ayrıca fikrî, tarihî konularla, ast-roloji, iskambil falı, bakıcılık (ruh gözü ile görmek) ve simya konularıyla da ilgilenmektedirler.¹²¹

Bir diğer bahsedilmesi gereken kadın hareketi ise yeni kasaba ve şehir-lerdeki sosyal değişikliklere bir tepki olarak ortaya çıkan,¹²² *mantellate*, *bizzocole* ya da *pinzocchere* olarak da bilinen¹²³ Beginlerdir. XII. yüzyıl ci-varında Avrupa üzerindeki tüm kadınlar yeni bir dinî hayat, Hz. İsa'nın yoksulluk öğretisi yolunda bir yaşam, çalışma fırsatı, zengin olmadan kendi kendilerine yetmek ama kendi elleriyle çalışmak, eğitim görmek, hayat tarzlarının ve sorumluluklarının esnek olmasını istiyorlardı. Bu is-tekler ve ihtiyaçlar Kuzey Avrupa Beginlerinin temel programı gibi kabul edilmekteydi.¹²⁴ İlk olarak Rhineland ve aşağı ülkelerde görülen Beginler, hızla büyüyerek Kuzey Fransa, İsveç ve merkezî Avrupa'ya yayıldılar. Yaptıkları el işleri sayesinde yaşayan bu kadınlar, sıklıkla hastanelerde ya da kıyafet üreten yerlerde çalıştılar. Jacques de Vitry (ö. 1240) ve Robert Grosseteste (ö. 1253) gibi baskın kişilikler tarafından da desteklendiler. Örneğin Fransalı IX. Louis 1264'de Paris'te bir Beguinage kurdu. Dinî bir düzenleri olmadan yaşayan kadınlar olarak Beginler, onların heretik ol-duklarından şüphelenen bazı rahipler tarafından düşmanca davranışlara

¹¹⁶ Scott, George Ryley, *İşkencenin Tarihi*, Dost Kitabevi Yayınları, 2. baskı, Çev: Hami-de Koyukan, Ankara, 2003, s. 113

¹¹⁷ Riches, Samantha, "St. George As A Male Virgin Martyr", *Gender and Holiness*, Routledge, New York, 2005, s. 77

¹¹⁸ Joslyn Gage, Matilda, a.g.e., s. 228

¹¹⁹ Schwarzkopf, Jutta, "Women's History: Europe", *Encyclopedia of Historians & Historical Writing* Vol. II, Fitzroy Dearbon Publishers, Vail-Ballou Press, New York, 1999, s. 1317

¹²⁰ Broedel, Hans Peter, *The Malleus Maleficarum and The Construction of Witchcraft: Theology and Popular Belief*, Manchester University Press, England, 2003, s. 167

¹²¹ Monestier, Marianne, *Gizli Kadın Cemiyetleri*, Çev: Matilda Sakar, Okat Yayınevi, İs-tanbul, 1996, s. 90-91

¹²² Frassetto, Michael, *Heretic Lives*, Profil Books, Great Britain, 2007, s. 137

¹²³ Robin, Diana, "Mulieres Sanctae", *The Feminist Encyclopedia of Italian Literature*, Greenwood Press, USA, 1997, s. 214

¹²⁴ Petroff, Elizabeth, a.g.e., s. 171

maruz kaldılar.¹²⁵ Elbette bu hareketlenme kiliseye çok aykırı göründü ve baskılar arttırıldı. Bu baskının sonucu olarak bu kadınların yaşam tarzı bir düzene sokulmaya çalışıldı ve bu görevi üstlenenler dinî tarikatlar oldu. Fransiskanlar, Dominikanlar, Cisterciyanlar, Benediktinler kadınlar için ayrı evler açmaya başladılar. Onlar için ayrı düzenler ve uyulması gereken programlar hazırladılar. Yine de Beginlerin görüşleri mahkûm edildi, hapishaneye atıldılar, kazıkta yakıldılar ve 1312 Vienne Konsülü Beginlerin hayat yolunu mahkûm etti.¹²⁶ XXI. yüzyıl başlarında artık birkaç yaşlı begin kalmıştı.¹²⁷ Kimseye muhtaç olmadan kendi paralarını kazanmak ve dinlerini yaşamak isteyen bu kadınlar da diğer kadınlara yapıldığı gibi erkek hegemonyası altında ezilmişlerdir.

XVI. yüzyılın başlarında münzevi olmayan yani dinî bir hayatı seçmemiş olan kadınların kurdukları birlikler İtalya'nın neredeyse her kasabasında bulunmaktadır. Genellikle orta sınıfın kadınlarıydılar ve eski fahişelerden, metreslerden ya da yerleşik hayatı olmayan basit kadınlardan olabiliyorlardı. Bu kadınlara kilise Latincesinde de yerel dillerde de pek çok isim verilmiştir: mulieres religiosas, mulieres de penitentia, sorores, pinzochere, bizoke, mantellate, terziarie, monache di casa, monacelle, sante ve santaralle.¹²⁸ Bu birliklerin amacı kadınların erkek baskısından uzakta birbirlerine destek olmayı ve hayatlarını özgürce devam ettirmeyi sağlamak için çalışmaları olsa gerektir.

Görüldüğü üzere farklı sebeplerle de olsa ortaçağda kadınlar gizli ya da açıkça çeşitli faaliyetlerde bulunabilmişlerdir. Sesini yükseltebilen kadınların oranı her ne kadar toplumun oranı içerisinde çok az bir yer işgal etse de yaptıkları işlerle bugün bile söz konusu olabilmektedirler.

Ortaçağ Avrupasının Ünlü Kadınları

1. **Mechtild of Magdeburg:** İkinci dereceden soylu bir ailede 1207'de doğmuştur. Ortaçağın etkili özgürlükçü kadın hareketlerinden olan Beginler arasında Almanya söz konusu olduğunda en çok tanınmış olanı-

¹²⁵ Andrew, F., "Béguines and Beghards", *Atlas of Medieval Europe*, Routledge, New York, 2005, s. 117-118

¹²⁶ Stoner, Abby, *Gender and The Medieval Beguines*, <http://userwww.sfsu.edu/~epf/1995/beguine.html>

¹²⁷ Simons, Walter, "Beguines", *Women and Gender in Medieval Europe*, Routledge, 2006, s. 67

¹²⁸ Gill, Katherine, "Open Monasteries For Women in Late Medieval and Early Modern Italy: Two Roman Examples", *The Crannied Wall: Women, Religion and The Arts in Early Modern Europe*, University of Michigan Press, Ann Arbor, Michigan, 1992, s. 17

dır.¹²⁹ 1212'de doğduğu da söylenmektedir. Ölümü 1282 ya da 1297 olmalıdır. Hristiyan mistik ve yazardır.

XIII. yüzyıl Avrupa'sında Hristiyan kadınların bir kısmı mistik deneyimlere sahiptirler. Bu anları ya kendi kelimeleriyle kendileri yazmakta ya da başkalarına yazdırmaktadırlar. Hristiyan tarihinde kadınlar, tarihçilerin genelinin kabul ettiği üzere, erkeklerden daha çok coşturucu ve hayalci deneyimlere sahip olmuşlardır. Bu kadınlardan biri de Magdeburg'dur. İlk Alman mistiktir.

Yazma stilinden anlaşıldığına göre iyi bir eğitim almıştır. Kitabı "Das Fliessende Licht der Gottheit"¹³⁰ (The Flowing Light of The Godhead)'ı hayalci deneyimlerinden elli yıl sonra yazmıştır. Kitabında Latinlerin bilgisiz olduğunu iddia etmiştir. Tüm kitapları Dominiken olan arkadaşı Heinrich of Halle tarafından altı kitap halinde düzenlenmiştir.¹³¹

2. **Hildegard of Bingen:** (1098-1179) Hildegard, XII. yüzyılda manevî yaşamı kadar aktif bir yaşamı da olan bir kadın örneği sunmaktadır. O, doğal yeteneği, gelecek olayları doğru bilen büyüleyici yeteneği ve dinamik reformcu davranış özellikleri ile diğerlerinden ayrılır. İmparator ve papalığın anlaşmazlıklarının yaşandığı zor bir dönemde yaşamıştır.

1098'de Rhenish Hesse'de Alzey yakınlarında Bermersheim'de doğmuştur. Ailesi baronlardan oluşmaktadır. Sekiz yaşına geldiğinde Disibodenberg'in Benedikten manastırının kadın topluluğuna emanet edilmiştir. Burada Jutta von Sponheim'in koruması altına alınmıştır. Sonra bu inziva yerinin baş rahibesi olmuştur. 1148'de Bingen yakınında Rupertsberg'de bir manastır kurmak amacıyla rahiplerin otoritesinden bağımsız olmayı seçmiştir. 1152'de imparator seçilen Frederick Barbarossa kadar güçlü olan Mainz başpiskoposunun doğrudan korumasını elde edebilmek için ve bağımsızlığını savunmak için dişleriyle tırnağıyla savaşmıştır. 1165'te Rhine'in diğer kıyısında Eibingen'de yeni bir manastır kurmuştur. Bu manastır XX. yüzyılda yaşanan Hildegardian uyanışının merkezi olmuştur.¹³² 1158-1161 yılları arasında, bir ortaçağ kadını için hiç duyulmamış bir şey olan,

¹²⁹ Petroff, Elizabeth, a.g.e., s. 207

¹³⁰ Brunn, Emilie Zum, G. Epiney, *Women Mystics in Medieval Europe*, Fransızcadan Çev: Sheila Hughes, Paragon House, St. Paul, Minnesota, 1989, s. 39

¹³¹ Levin, Carole, D. Barrett-Graves, J. Eldridge Carney, W. M. Spellman, G. Kennedy, S. Witham, *Extraordinary Women of The Medieval and Renaissance World*, Greenwood Press, Westport, CT. 2000, s. 202

¹³² Brunn, Emilie Zum, G. Epiney, a.g.e., s.3

ilk vaaz verme turuna çıkmıştır. İkinci turu 1160'da, üçüncü turu 1161-1163 yılları arasında, dördüncü turu ise 1170-1171 yıllarındadır.

Bingen kendi manastırı içinde kullanılması için yaklaşık 900 kelime-den oluşan ve Lingua Ignota adı verilen gizli bir dil de geliştirmiştir.¹³³ Bu dilin alfabesinden bazı kelimeler şu şekildedir: agizinix (öğretmen), aigonz (Tanrı), aleziz (Çarşamba), amnizo (Nisan), ağabeyza (ev), beluaiz (avcı), ceril (akıl, beyin), diuueliz (şeytan), dulsiez (yüz, çehre), folicio (tüccar), lur (adam), kaueia (karı), libizamanz (kitap), maluizia (fahişelik), melzita (bal), nusic (sürahi), oir (kulak), parreiz (ekmek), razil (zehir), scantido (Şubat), talzim (dudak), uirtimanz (hırsız), vanix (kadın), zainz (erkek).¹³⁴

Ortaçağ kadın bestecilerinin belki de en ünlüsü yine Hildegard of Bingen'dir. 77 müzikal çalışmasını Symphonia Harmoniae Caelestium Revelationum (Symphony of Harmony of Heavenly Revelations) adıyla bir cilt halinde toplamıştır. Onun erdem oyunu olan Ordo Virtutum, Symphonia'nın elyazması bir kopyasına eklenmiştir.¹³⁵ Symphonia'sı ve Ordo Virtutum'u büyük ölçüde rahibeler için geniş bir dinî program şeklindedir ve bir başrahibe olarak günlük sorumluluklarını ve teolojik yazılarını içermektedir. Yazdıkları öğretmeye ve kadınları cesaretlendirmeye hizmet etmektedir.¹³⁶

Scivias (Scito vias Domini¹³⁷), Liber Vitae Meritorum ve Liber Divinorum Operum adlı eserlerinin hepsinde evrenin kökenini ve onun bileşenleri arasındaki ilişkileri tartışmaktadır. Physica'sında ise bitkileri, hayvanları ve mineralleri tanımlamakla kalmamış ayrıca onların insanoğlunun daha iyi durumda olmasıyla nasıl bir bağlantısı olabileceği üzerinde durarak bilimin pratiksel yönlerine vurgu yapmıştır.¹³⁸

¹³³ Classen, Albrecht, "Hildegard von Bingen", *Encyclopedia of Medieval Literature*, Fact On File, Inc., USA, 2006, s. 313

¹³⁴ Higley, Sarah, *Hildegard of Bingen's Unknown Language*, Palgrave Macmillan, New York, 2007, s. 205-228

¹³⁵ Cyrus, Cynthia, "Medieval Women and Music", *Medieval Music*, ORB Online Encyclopedia, 18.06.2003

¹³⁶ Mather, Olivia Carter, "The Music of Hildegard von Bingen", *Medieval Music*, ORB Online Encyclopedia, 25.11.2002

¹³⁷ Evans, Gillian Rosemary, *Fifty Key Medieval Thinkers*, Routledge, New York, 2006, s. 116

¹³⁸ Ogilvie, Marilyn Bailey, "Hildegard of Bingen", *The Biographical Dictionary of Women in Science*, Vol. I, Routledge, New York, 2006, s.1211

3. Mechtild of Hackeborn: Ortaçağ İngiltere'sinde "Maud" ya da "Moll" olarak bilinen Mechtild, 1240'da doğmuş ve 7 yaşında Almanya'daki Helfta manastırına girmiştir. Kız kardeşi burada başrahibedir. Burada Gertrude the Great'in (1256-1302) yakın arkadaşı ve hocası olmuştur. Gertrude ortaçağ kadın hayalcilerinin en edebî olanıdır ve en verimli yazardır. Latince okuyup yazabilmektedir. Liber Spiritualis Gratiae (The Book of Ghostly Grace) adlı kitabını özenli ve akıcı bir Latince ile yazmıştır ki bu kitap Mechtild'in ortaya çıkışının hikâyesidir. ¹³⁹ Ayrıca Gertrude'nin The Herald of Divine Love ve Spiritual Exercises adlı kitapları da vardır.

4. Hrotsvitha of Gandersheim: (935-975) Hrotsvitha yüksek ortaçağ kadın yazarlarının belki de en ünlü olanıdır ve ortaçağ Latin kültürünün aşk şairlerinin ilklerindendir. Çalışmaları 3 gruba ayrılabilir: adları Virgin Mary, Saint's Ascensio, Gongolfus, Pelagius, Theophilus, Basilius, Dionysius ve Agnes olan 8 dini hikâye, adları Gesta Ottonis (Otto'nun İşleri) ve Primordia Conebii Gandeshemensis (Gandersheim Manastırının Kökleri) olan 2 tarihsel destan ve yine adları Gallicanus (I ve II), Dulcitus, Calimachus, Abraham, Pafnutius ve Sapientia olan 7 dini oyun.¹⁴⁰ Onun hagiografileri yerel azizler hakkında değildir. Belirli bir kasaba ya da şehirle bağlantısı bulunmayan uydurma şairleri de kapsamaktadır. Merovenj azizi Gondolf'un hayatını da yazmıştır. Ayrıca Cordovan şehidi Pelagius'un, Theophilus'un, Basil of Cesarea'nın, Roma'lı Agnes'in de hayatlarını yazmıştır. Yazılarında daima iyiliğin kötülüğe üstün gelmesi dikkat çekicidir. O oyunlarında tarihle ilgilenmemiştir, psiko-tarihsel olaylarla ilgilenmiştir. Bu yaklaşım tarzı onun zamanında hiçbir dramada görül-meyen bir şeydir.¹⁴¹ Hrotsvitha ayrıca Hristiyanlığın ilk ayinsel olmayan oyun yazarı olarak da bilinmektedir. Onun azizlerin yaşamını yazmaya dayalı yenilikçi oyunları ortaçağda tiyatrunun uyanışına da katkıda bulunmuştur.¹⁴²

5. Marguerite Porete: (1250-1310) Fransız dinî yöneticilerden biridir. Ayrıca "şehit" olmuş bir yazardır. Geç XIII. yüzyıl Flandre'sinde Hainault'daki Begin hareketinin bir üyesidir. Bu nedenle düşmanları tarafından aşağılanmaya maruz kalmıştır. 1946'da The Mirror of Simple Souls

¹³⁹ Barratt, Alexandra, *Women's Writing in Middle English*, LONGMAN, London, 1992, s. 49

¹⁴⁰ Classen, Albrecht, "Hrotsvit of Gandersheim", *Encyclopedia of Medieval Literature*, Fact On File, Inc., USA, 2006, s. 323

¹⁴¹ Leonardi, Claudio, "Intellectual Life", *The New Chambridge Medieval History III*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1999, s. 199-200

¹⁴² Levin, Carole, vd., a.g.e., s. 125

adlı kitabın yazarı olarak kabul edilmiştir. Bu kitap, ilahî araştırmalarda diğer insanlara yardımcı olmak için hazırlanmış bir el kitabı mahiyetindedir. 1296 ve 1307 yılları arasında hazırlanmış olan bu kitap, ruhun, aklın ve aşkın değişen figürleri arasında bir diyalog biçiminde yazılmıştır.¹⁴³ Diğer bir deyişle uzunca ve anlaşılmasız gizemli bir bilimsel inceleme de olan *Le Mirouer des Simples Arnes* adlı kitabı, *Lady Love*, *Lady Reason* ve *Free Soul* arasında geçen bir konuşmadır. Sapkın olarak kabul edilmiş ve yerel piskopos tarafından mahkûm edilmiştir. Piskoposun iddiasına göre; Marguerite'nin kitabı Özgür Ruh'un (*Free Soul*) sapkınlığıyla ilgilidir. Bu mahkûmiyete rağmen Porete kitabının bir kopyasını saklamış ve Ortodoks teologlardan onay almaya çalışmıştır. Bu nedenle engizisyon tarafından tutuklanmış ve Paris'e getirilerek hapse atılmıştır.¹⁴⁴ 1310'da ise yine Paris'te¹⁴⁵ yakılarak öldürülmüştür.¹⁴⁶

6. Na Prous Boneta: Muhtemelen 1290 civarında doğmuş ve Marguerite d'Oingt ve Marguerite Porete ile benzerlik gösteren bir düşünceye sahip olan Boneta, XIV. yüzyıl Fransa'sında konuşmuş bir Fransiskendir. Peter John Olivi'nin izleyicilerindendir. İnançları yüzünden 1315'te Montpellier'de engizisyon tarafından yakalanmış, sonra serbest bırakılmıştır. Daha sonra ise tekrar suçlu bulunmuş olacak ki kazığa bağlanarak yakılmıştır.¹⁴⁷

7. Christine de Pizan: (1365–1434) Pizan günümüzde birçokları tarafından modern feminist görüşleri savunan, hissettiği durum, koşullar ve sıkıştırmalar nedeniyle kadınların savunulması hakkında konuşan ilk Fransız yazar olarak bilinmektedir. Ayrıca çok sayıda minyatürlü eserin yazarı ve kopyacıdır.¹⁴⁸ Catherine de Siena ve Julian of Norwich'in çağdaşıdır. 1365'te Venice'de doğmuştur. Babası Tomasso Pizzano¹⁴⁹ Bologna'da astroloji konusunda üniversitede doçent olduğundan dolayı iyi bir eğitim almış ve lirik şiirler yazmaya başlamıştır. V. Charles'ın oğlu Philip, Christine'i babasının övüldüğü bir biyografi yazması için görevlendirmiştir. Bundan sonra o, düzenli olarak çalışmalar meydana getirmiş ve ödül-

lendirilmek için bu çalışmalarını Fransız mahkemesi üyelerine sunmuştur. Hayatının son yıllarında ise kızının rahibe olarak bulunduğu Poissy'de kraliyet manastırında dinlenmeye çekilmiş ve 1434'te de ölmüştür. Aslında halkın anlayabileceği bir kadın ve usta bir derleyicidir. Yunanca bilmektedir ve daima güçlü bir maneviyatla yazmıştır. Sürekli kadınların değerini arttırmayı denemiştir. Çalışmalarının beş tanesi XV. yüzyılda İngilizce'ye çevrilmiştir.¹⁵⁰

Pizan'ın bir diğer önemi de 1400 yılı civarında teolojik ayrılıkların ve sapkınlık suçlamalarının yerini gerçek bir fikir çatışması aldığı sıralarda ilk kez erkeklere karşı kadınların sesini yükseltmesinden ileri gelmektedir. V. Karl'ın sarayında yaşamış olan Pizan, kocası öldükten sonra kendisinin ve iki çocuğunun geçimini genellikle büyük zorluklar içinde yazı kopya ederek ya da bizzat kendisi yazarak sağlamaya çalışmış bir kadındır.

Eski ve yeni, dinî ve dünyevî, halkın ve aydınların kadın düşmanı pek çok meselinden yola çıkılarak yazılmış bir roman olan *Roman de la Rosse*'de kurulmuş olan kadın ve erkek imgesini önemli Fransız aydınlarıyla kamuoyu önünde yıllarca tartışmıştır.

Fransa'nın ilk büyük edebiyat tartışmasının konusu kadınların ne olduğu ile ilgiliydi. Pizan soruyordu: "Kadınlar nedir? Onlar yılan mı, kurt mu, aslan mı, ejderha mı, kandırılması ve üstesinden gelmesi gereken düşmanlar mı?" Kendi sesini ironik bir dille tanımlıyordu ve sıra dışı yaşamı ve yazı yazması ile bir erkeğe dönüştüğünü görüyordu. Paris Üniversitesi idarî başkanı Jean Gerson, Pizan'ı "insignis femina, virilis femina"¹⁵¹ diye niteliyordu.

Pizan'ın *Roman de la Rosse*'a olan itirazları kadınların çok sayıda itirazını da dile getirmektedir. Çünkü bu kitap kadınların sebatsız ve düşünce-siz, yalancı ve entrikacı, kurnaz ve açığöz, küstah ve açgözlü, sadakatsiz ve kıskanç olduğunu ilan etmektedir. Kitaba göre kadınların vicdanı yoktu, erkeklerden para sızdırıyorlardı ve aşk yalnızca erkeğin içgüdülerinin tatminine yarıyordu.

Christine'in kadın düşmanı gelenekle tartışmasının doruk noktası ise *Livre de la Citédes Dames* (Kadınların Kenti Kitabı) adlı kitabıdır. Pizan burada *De la Rosse*'dekine zıt olarak "Sevgili kadınlar, erkeklerin sizi bir

¹⁴³ Levin, Carole, vd., a.g.e., s. 241

¹⁴⁴ Barratt, Alexandra, a.g.e., s. 61

¹⁴⁵ Bock, Gisela, a.g.e., s. 13

¹⁴⁶ Catto, Jeremy, "Currents of Religious Thought and Expression", *The New Chambridge Medieval History VI*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2000, s. 59

¹⁴⁷ Petroff, Elizabeth, a.g.e., s. 276

¹⁴⁸ Frugoni, Chiara, a.g.m., s. 381

¹⁴⁹ Broad, Jacqueline, Karen Green, *A History of Women's Political Thought in Europe 1400–1700*, Cambridge University Press, New York, 2009, s. 10

¹⁵⁰ Barratt, Alexandra, a.g.e., s. 137

¹⁵¹ Latince "insignis femina" seçkin kadın, "virilis femina" erkek (cesur, gözüpek) kadın anlamına gelmektedir.

yandan zayıflık, düşüncesizlik, sebatlılıkla suçlarken bir yandan da sizi hayvanlar gibi zorla ağlarına düşürmek için akla hayale gelebilecek en tuhaf yolları ve aldatma manevralarını kullandıklarını asla aklınızdan çıkarmayın, kaçın, kaçın sevgili kadınlar” diye uyarıda bulunmaktadır.¹⁵²

Pizan'ın diğer kitapları ise Ballades, Rondeaux and Virelais: An Anthology, The Book of The Duke of True Lovers, Un Carteron de Balades ve Le Livre des Trois Vertus'dur. Adı geçen son eserinin İngilizce adı The Book of The Three Virtues'dir ve 1405'te yazılmıştır. Ayrıca bu eser kadınlar kenti kitabının devamıdır ve kadınlar için bir incelik kitabı niteliğindedir.¹⁵³ Yazdığı son çalışma Joan of Arc üzerinedir ve bu küçük cesur kızın Fransız halkına getirdiği ümitleri yansıtmaktadır.¹⁵⁴

8. Catherina of Siena: (1347-1380) Papalar da dâhil bu dünyanın ulularına, güçlülerine ders veren¹⁵⁵ ve Katolik kilisesinin koruyucu azizelerinden biri olarak kabul edilen Catherine, Siena'lı bir boyacı olan Jacopo Benincasa'nın kızı olarak dünyaya gelmiştir. Evlenmeyi reddetmiş ve evinde birkaç yıl münzevi bir hayat yaşamayı tercih etmiştir. Dinî hayatı bir Mantillata yani Dominiken tarikatının bir üyesi olmasından sonra başlamaktadır. Aslında 12 yaşındayken ailesi onun için bir evlilik organize etmeye çalışmıştır. Catherine ise saçlarını keserek evliliği istemediğini belli etmek istemiştir¹⁵⁶ ama ailesi bu davranışı basit olarak değerlendirmiş ve onu cezalandırmaya kalkınca o da ailesine bekâret yemini ettiğini söylemiştir.

İtalya civarında yolculuklar yapan Catherine, ailesinin üyeleri hakkında yazılar yazmıştır. Hayatının son yedi yılında ise insanların yaşamında gittikçe artan bir role sahip olmuştur. Yiyecek tüketmekten de uzak duran Siena, sadece ekmek, su ve yeşillik yemiştir. Ayrıca papanın Avignon'dan Roma'ya dönmesinde onu ikna eden bir kadın olarak da tanınmıştır. İlk hayali ise altı yaşındayken gördüğü Hz. İsa'dır.¹⁵⁷

Uzun çalışmasının adı The Dialogo'dur. The Orchard of Syon olarak İngilizce'ye tercüme edilmiştir. Bu bilimsel incelemenin çoğu 1378 sonba-

harı boyunca bir trans durumunda kaleme alınmıştır. Eser, formal eğitim açısından eksik olmasına rağmen Catherine'nin analitik zekâsını göstermektedir.¹⁵⁸ Ayrıca spekülâtif bir dil kullanmasına rağmen bazı dualarının (The Prayers of Catherine of Siena), yazılarının ve mektuplarının (The Letters of Catherine of Siena) geniş bir koleksiyonunu kapsayan Dialogo adlı bu eseri 1377-1378 yılında yaygın bir şekilde okunmuş ve farklı dillere tercüme edilmiştir.¹⁵⁹

9. Julian of Norwich: (1342- ?) Hakkında çok az şey bilinen Norwich, 1413'te St. Julian Kilisesi'nde " anchoress" (yalnız yaşayan kadın, münzevi) olmuştur. Bir rahibe değildir. Etkileyici, derin bir düşünürdür. Zor bir yazar ve orijinal bir teologdur.¹⁶⁰ Geç ortaçağ İngiltere'sinin yarattığı iki olağandışı kadından biridir. İyi eğitim almış bir kadın olan Norwich, ilk görüntüsünü 13 yaşında iken görmüştür.¹⁶¹ Kitapları A Book of Showings to The Anchoress Julian of Norwich ve Meditations With Julian of Norwich'dir. Asla azizeleştirilmemiştir ama Juliana of Norwich günü İngiltere kilise takvimine girmiştir. Bugün çalışmaları ortaçağ İngiltere'sinin kadın mistisizm geleneğinde önemli kilometre taşları olarak kabul edilmektedir.¹⁶²

10. Bridget of Sweden: (1302/1303-1373) Catherine of Siena gibi papalar da dâhil bu dünyanın ulularına, güçlülerine ders veren¹⁶³ İsveçli hayalci, nasihatçi ve hacıdır. İsveç'in bir bölgesi olan Finsta'nın Upland'ında doğmuştur. Ebeveynleri Upland'lı vali Birger Persson ve onun ikinci eşi Ingeborg'dur. Annesi 1310'da öldükten sonra halasının yanına sığınmış ve ilk hayalini 7 yaşında görmüştür. Hayalinde Virgin Mary tarafından kendisine taç giydirildiğini görmüştür. Ona göre Mary, Bridget'i nasihatçi olarak görevlendirmiştir. Buna rağmen o, bir rahibe manastırının dünyaya kapalı duvarları arkasında münzevi bir hayat yaşamamıştır. Sade bir hayat yaşamak istemesine rağmen ailesi onu evlenmek için ikna etmiştir. 1316'da 13 yaşındayken hukuk alanında eğitim görmüş soylu bir adam olan Ulf Gudmarson ile evlenmiştir. Bridget, bir eğitimci, eş, anne ve sonunda da dul bir kadın olmuştur. İsveçli Kral Magnus ve onun gelini Queen Blanche'nin eğitimine de yardımcı olmuştur.¹⁶⁴

¹⁵² Bock, Gisela, a.g.e., s. 13-15

¹⁵³ Van Court, Elisa Narin, "Christine de Pizan", *Encyclopedia of Medieval Literature*, Fact On File, Inc., USA, 2006, s. 135

¹⁵⁴ Kosinski, Renate Blumenfeld, "Christine de Pizan", *The Feminist Encyclopedia of French Literature*, Greenwood Press, USA, 1999, s. 104

¹⁵⁵ Dalarun, Jacques, a.g.m., s. 50

¹⁵⁶ Thompson, Augustine, *Cities of God*, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 2005, s. 142

¹⁵⁷ Levin, Carole, vd., a.g.e., s. 32

¹⁵⁸ Barratt, Alexandra, a.g.e., s. 95

¹⁵⁹ Catto, Jeremy, a.g.m., s. 61

¹⁶⁰ Barratt, Alexandra, a.g.e., s. 108

¹⁶¹ Petroff, Elizabeth, a.g.e., s. 299

¹⁶² Holleran, Karen, "Juliana of Norwich", *The Late Medieval Age of Crisis and Renewal, 1300-1500: A Biographical Dictionary*, Greenwood Press, London, 2001, s. 266

¹⁶³ Dalarun, Jacques, a.g.m., s. 50

¹⁶⁴ Levin, Carole, vd., a.g.e., s. 22

1344'te kocasının ölümünün ardından Virgin Mary'e atfedilmiş dinî bir tarikat kurmak için yol gösterici olan hayallerini görmeye başlamıştır. Kurduğu tarikat En Kutsal Kurtarıcının Tarikatı'dır ve rahipler ve rahibeler için de benzer bir tarikattır. Yeni tarikatına onay almak için Roma'ya gitmiştir. Papanın Avignon'dan dönmesi için Catherine of Siena gibi o da baskı yapmıştır. Sonuçta çabaları Papa V. Urban'ı 1367'de geri döndürmüştür. Bridget batı kilisesinde dinî tarikat kuran ama asla bir rahibe olmayan ilk kadındır.¹⁶⁵ 23 Temmuz 1373'de Roma'da ölmüştür ve naaşı 1374'de Vadstena'ya getirilmiştir. IX. Boniface tarafından 7 Ekim 1391'de azize ilan edilmiştir.¹⁶⁶ Azize oluşu 1415'te XXIII. John ve 1419'da V. Martin tarafından tekrar onaylanmıştır.¹⁶⁷

11. **Christina of Markyate:** (1096/98- 1160) İngiliz hayalci ve münzevidir. XI. yüzyılın sonlarında zengin Anglo Sakson bir ailede Teodora ismiyle doğmuştur ama o ruhanî ismi olan Christina ile tanınmıştır.13 yaşındayken ailesi ile birlikte Saint Ablan manastırını ziyarete gitmiştir ve orada manastır hayatından çok etkilenerek bir rahibe olmak için Tanrı'ya söz vermiştir. Ailesi bu kararını reddetmiştir. Özellikle annesi Beatrix onun bu kararından vazgeçmesi için afrodizyak etkili bitkisel ilaçlardan, kadın falciya gitmeye kadar birçok yolu denemiştir. Sonuçta onu Burthred adlı bir adamla evlendirmeyi başarmıştır ancak hiçbir zaman bu ilişki cinsel bir mahiyet almamıştır. Cesaretle ailesinin onun için bir hayat seçmesine karşı çıkmış, manevî dostlarının da yardımıyla sadece Tanrı'ya adanmış bir hayat yaşama arzusunda ısrar etmiş ve bir Benedikten rahibesi olmuştur. XII. yüzyılın kadınlarının geneli gibi o da muhtemelen yazmamaktadır ama öyle görünüyor ki biyografisi yakın bir arkadaşı tarafından uyarlanmıştır.¹⁶⁸ Zamanının çoğunu inzivaya çekildiği yerlerde harcamıştır. Bu yerlerden ilki Huntingdon'da kendi kasabasının yakınlarında bir yerdir. İkincisi ise St. Albans manastırı yakınlarındadır. Burada Abbot Geoffrey'in ısrarıyla evliliğe benzer bir törenle bakire olarak kutlanmıştır.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Barratt, Alexandra, a.g.e., s. 84

¹⁶⁶ Sanok, Catherine, "Bridget of Sweden", *The Late Medieval Age of Crisis and Renewal, 1300–1500: A Biographical Dictionary*, Greenwood Press, London, 2001, s. 71

¹⁶⁷ Sahlin, Claire, "Birgitta of Sweden", *Women and Gender in Medieval Europe*, Routledge, 2006, s. 76

¹⁶⁸ Levin, Carole, vd., a.g.e., s. 40

¹⁶⁹ Head, Thomas, "The Marrings of Christina of Markyate", *Christine of Markyate*, Routledge, New York, 2005, s. 116

12. **Marie de France:** Geç XII. yüzyıl şairlerinden kabul edilen Marie'nin en tanınmış çalışması saygıdeğer zina yapan aşk hakkında kısa öykülü şiirlerden oluşan "Lais"dir. Bu öyküler sıklıkla büyücülükle ilgilidir ve Marie bunları Bretonlar'dan duyduğunu iddia etmektedir.¹⁷⁰ Eserlerinde sıklıkla hayvanları ve köylüleri insan davranışına çok kötü örnek olan karakterler olarak göstermekte, krallığın problemlerini açıklamakta ve köylü karı-koca ilişkilerine değinmektedir.¹⁷¹

Marie yazdığı üç çalışmasında da itibar sahibi olduğunu belirtmektedir. Çok iyi bir eğitim almıştır. İngilizce ve Fransızca kadar iyi Latince de bilmektedir ve antik ve çağdaş edebiyattan iyi anlamaktadır.

13. **Jacqueline Félicie (Jacoba Felice):** (1290–1322'den sonra) Fransız doktordur. Çok cesur ve ustalık sahibi bir kadındır ama çok başarılı olması, onu, lisansı olmadan tıbbî tedavi yaptığı için Paris'te 1322'de engizisyon ile karşı karşıya getirmiştir. Geçmişi hakkında çok bilgi yoktur. Paris'e göç etmiştir. Bazı kaynaklar onun Yahudi olduğunu iddia etmektedirler. Çünkü o dönemde Avrupa'da tedavi işini yapanlar genelde Yahudilerdir.

Kadınların tedavi işini yapmaları yasak olduğu için önce uyarılmıştır ve para cezası ödemek zorunda kalmıştır. 1322'de çalışmalarına devam ettiği için aforoz edilmekle tehdit edilmiş ve tutuklanmıştır. Önce Paris piskoposlarını ve Paris Üniversitesi'nde tıp fakültesi dekanını kızdırmıştır. Çünkü Paris'te ve civar yörelerdeki hastaları ziyaret etmiş, idrarlarını incelemiş, onlara çeşitli ilaçlar ve şuruplar vermiştir. Onları düzenli olarak ziyaret etmiştir ve sadece tedavisi başarılı biten hastaların yaptıkları ödemeleri kabul etmiştir.¹⁷²

14. **Agnes of Bohemia:** (1205–1282) Yaklaşık 1205'te Bohemya'da doğmuştur. Bohemyalı doktor olarak tanınmaktadır. Bohemya Prensesi Anna'nın kız kardeşidir. İmparator II. Frederick ile nişanlanmış ancak imparatorun ölümü nedeniyle evlenememişlerdir. Papa IX. Gregory'den bir Poor Clare (Fransiskanların kadın kolunu kuran Clare of Assisi'nin izinden gidenlere verilen isim) olmak için izin istemiş ve sonra Prague'de bir rahibe manastırı kurmuştur. Burada bir kalede yaşamış, bir hastane ve bir rahibe manastırında çalışmıştır. O, yemek pişirmekten, bir hizmetçi gibi temizlik yapmaya kadar birçok iş yapmıştır. Rivayetler hem Agnes'in hem

¹⁷⁰ Barratt, Alexandra, a.g.e., s. 40

¹⁷¹ Armstrong, Grace, "Marie de France", *The Feminist Encyclopedia of French Literature*, Greenwood Press, USA, 1999, s. 340

¹⁷² Levin, Carole, vd., a.g.e., s. 84

de Anna'nın St. Francis of Assisi ve St. Clare'nin arkadaşları olduğunu göstermektedir.¹⁷³ Prague'de bir hastane ve 1233'de fakir ve hasta kadınlar için büyük bir manastır inşa ettirmiştir. 11 Haziran 1234'de kurduğu manastıra girmiştir. 2 Mart 1282'de ölmüştür.¹⁷⁴

15. **Alessandra Giliani:** (1307- 1326) İtalyan anatomisttir. Bologna Üniversitesi'nde eğitim görmüştür. Anatomist Mondino de Luzzi'nin asistanıdır. On dokuz yaşında öldüğünde çalışmasını anan bir kitabe Florence'da Santa Maria del Mareto kilisesi hastanesine asılmıştır. Söylenildiğine göre boyalarla kan damarlarına enjeksiyon tekniğini bulan ilk kişidir. Kılcal damarlarda ve arterlerdeki kanı çizmiştir ve onları renkli sıvılar ile doldurmuştur. Böylece damar yolları açığa çıkarılmış olmaktadır.¹⁷⁵

16. **Héloise:** (1100- 1164) Fransız tarihçi ve matematikçidir. Ayrıca tıp alanında idarecilik de yapmıştır. Amcası Paris Notre Dame Katedrali katedral rahibi Fulbert'in yanında yaşadığı dönemde, amcası, filozof Peter Abelard'ı onu eğitmesi için görevlendirmiştir. Bu eğitim sırasında yeğeni hamile kalmış ve Brittany'de bir rahibe manastırına gitmiştir. Burada Atrolabe adını verdiği oğlu doğmuştur. Héloise'nin çılgına dönen amcası, Abelard'ı hadım ettirmesi için katiller kiralamıştır ve yeğenini de Argenteuil'de bir rahibe manastırına göndermiştir. Abelard ise Paris dışında St. Denis manastırına çekilmiştir. Argeteuil manastırı dağılınca Héloise, Nogent-sur Senle yakınındaki Paraclete topluluğuna katılmıştır ve Paraclete'nin ilk baş rahibesi olmuştur.¹⁷⁶ Abelard, Héloise'ye ve diğer rahibelere mal ve arazi vermiştir. İkisi arasındaki mektuplar oldukça ünlüdür ve bu mektuplardan Héloise'nin eğitilmiş bir kadın olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷⁷

17. **Herrad of Hohenburg:** (ö. 1195) Hohenburg'da bir rahibe manastırında rahibeler tarafından eğitilmiştir. Herrad of Landsberg olarak da bilinmektedir. Küçük bir kız olarak ders çalışmak ve öğrenmek için Hohenburg'a gönderilmiştir. Burada kaldıktan sonra 1167'de Alsace'de

Mount St. Odile manastırının baş rahibesi olmuştur. Aynı zamanda başhekimdir ve 1187 civarında manastır arazisinde büyük bir hastane de inşa etmiştir. Hortus Deliciarum adındaki eseri din, tarih, astronomi, coğrafya, felsefe, medikal ve botanik ile ilgili bir ansiklopedi niteliğindedir. Eseri onun rahibeleri için öğretici bir kaynaktır. Dünyayı iki tropikal bölgeye ve iki sıcaklık derecesi içinde iki ters iklime ayırmıştır. Dört element arasındaki ilişkileri ve bu ilişkinin insan davranışı üzerindeki etkilerini keşfetmiştir. Hortus adlı eser aynı zamanda Zodyak'ın işaretlerinin resimlerini ve festival günlerinin belirlenmesi için kullanılacak bir tabloyu da içermektedir.¹⁷⁸

18. **Joan of Arc:** (1412-1431) Lorraine'de Domrémy köyünde köylü bir ailenin kızı olarak doğmuştur. Maid of Orléans olarak da bilinen Arc, Yüzyıl savaşlarının kritik bir döneminde İngiliz istilası karşısında Fransız direnişine yol göstererek savaşın yönünün değişmesine neden olmuş bir kadındır. Öneminden dolayı Pizan'ın son şiiri olan Le Ditié de Jehanne d'Arc'ın da konusudur.¹⁷⁹ Gökyüzünden gelen seslerden esinlendiğini iddia eden Arc'a birçokları inanırken bazıları da onun şeytan tarafından etkilendiğine kanaat getirmişlerdir.¹⁸⁰ 1430'da İngilizler tarafından yakalanmış ve bir yıl sonra 30 Mayıs'ta mahkûm edilerek bir sapkın olarak kazığa bağlanıp yakılmıştır. 1920'de ise azize ilân edilmiştir ve yortu günü olan 10 Temmuz, Fransa'da ulusal tatil olarak ilan edilmiştir.

Joan of Arc'ın cesaretini göstermesi bakımından 22 Mart 1429'da İngiliz kralına yazdığı mektuptan bir parça vermek yerinde olacaktır: "İngiliz Kralı, ben bu savaştayım ve seni temin ederim ki her nerede olursa olsun, Fransa içinde halkını bulacağım, onlarla çarpışacağım, onların peşinden gideceğim ve onları buradan kovacağım, onlar gitmek istese de istemese de. Onlar itaat etmek istemezlerse hepsini öldürecekim. Buraya onlarla çarpışmak ve onları tüm Fransa'dan kovmak için Tanrı tarafından gönderildim. Eğer onlar itaat ederlerse, onlara karşı merhametli olacağım."¹⁸¹

19. **Margaret of Constantinople:** (1244-1278) Bir kontes olan Margaret, hayatının son yıllarında önemli bir adım atmıştır. Yaşadığı kasabanın en zengin tabakaları arasındaki sosyal ve ekonomik anlaşmazlık-

¹⁷³ Harvey, Joy, Marilyn Bailey Ogilvie, "Agnes of Bohemia", *The Biographical Dictionary of Women in Science*, Vol. I, Routledge, New York, 2006, s. 28

¹⁷⁴ Mueller, Joan, "Agnes of Prague", *Women and Gender in Medieval Europe*, Routledge, USA, 2006, s. 11

¹⁷⁵ Harvey, Joy, Marilyn Bailey Ogilvie, "Alessandra Giliani", *The Biographical Dictionary of Women in Science*, Vol. I, Routledge, New York, 2006, s. 1017

¹⁷⁶ Newman, Barbara, "Héloise", *The Feminist Encyclopedia of French Literature*, Greenwood Press, USA, 1999, s. 254

¹⁷⁷ Harvey, Joy, Marilyn Bailey Ogilvie, "Héloise", *The Biographical Dictionary of Women in Science*, Vol. I, Routledge, New York, 2006, s. 1182

¹⁷⁸ Harvey, Joy, Marilyn Bailey Ogilvie, "Herrad of Hohenburg", *The Biographical Dictionary of Women in Science*, Vol. I, Routledge, New York, 2006, s. 1188

¹⁷⁹ Ruud, Jay, "Joan of Arc", *Encyclopedia of Medieval Literature*, Fact On File, Inc., USA, 2006, s. 349

¹⁸⁰ Koenigsberger, H. G., a.g.e., s. 305

lara müdahale etmiştir. Tekstil endüstrisindeki müteşebbis ve tüccarların çoğunu yatıştırmıştır. Bu müdahale şüphesiz, Flanders'in ekonomik tarihinde bir dönüm noktası olarak yer almıştır.¹⁸²

20. **Margery Kempe:** (1373- 1438) İngiliz iş kadını, yazar, hacı ve mistiktir. Kendi otobiyografik kitabı nedeniyle bugün çok iyi tanınmaktadır. Çok zor bir hamilelik geçirmiştir ve tek çocuğunu doğururken de ölüm tehlikesi atlatmıştır. İş kadınlığına bir bira imalathanesi ve bir değirmen ile başlamıştır. Yazdığı kitap İngilizce yazılmış ilk otobiyografidir.¹⁸³ The Book of Margery of Kempe adlı kitabı, açık şekilde dinî dramının kalıntılarını göstermektedir.¹⁸⁴ Okuma yazma bilmediğinden hayatının öyküleştirilmesi için bir yazar bulmuştur. Bu görev için, belki de oğlu olan, ilk adam tamamen okunamaz şekilde yazmış ve ölmüştür. İkinci adam bir rahiptir ve yıllarca süren bir tereddüitten sonra neredeyse okunamaz olan kitabı okumuş ve okunabilir düzyazı haline getirmiştir. Bu rahip Kempe'nin hayatının kitabı olan bu kitabın her kelimesini Kempe'ye geri okumuş ve Kempe de zor anlaşılan yerlerde ona yardım etmiştir.¹⁸⁵

21. **Kraliçe Emma:** II. Æthelred ve Cnut'un eşidir. İkinci evliliğini Cnut ile yapmıştır. Oğulları Harthacnut ve papaz Edward'dır. 1017'de Danimarka fatihi Cnut ile evlenmiştir. Daha sonra Cnut Emma'nın ilk kocası olan İngiliz kralını yenmiş ve krallığını elinden almıştır. Normandiya dükünün kızı olan Emma, ilk evliliği boyunca pek önem kazanamamış ama ikinci evliliğinde bir kraliçe ve hatta bir kral vekili olarak önemini arttırmıştır. 1035'de kocası ölünce kraliyet hazinesini ve Cnut'un paralı asker gücünü kontrol altına almıştır. Oğullarından birini tahta çıkarmaya teşebbüs etmiş ama bu teşebbüs 1037'de Flanders'e sürgüne gönderilmesiyle sonuçlanmıştır. İngiliz tahtı için plan yapmak üzere Danimarka'dan oğlu Harthacnut'u, Normandiya'dan diğer oğlu Edward'ı yanına çağırmıştır. Harthacnut bu daveti kral olması ile sonuçlanacak bir deniz saldırısı ile cevaplamıştır ve 1041'de kardeşi Edward'ı İngiltere'ye geri çağırmış, bir

tarikata yerleştirmiştir. 1042'de ölünce Edward kral olmuştur ve Emma'nın durumu asla eskisi kadar güçlü olamamıştır. Yine de Emma bir lady ve efendidir. Sahip olduğu mallar, saraydaki pozisyonu ve saygınlığı ona, diğer insanların işlerine müdahale etme yetkisi vermiştir. O XI. yüzyılın büyük patronlarından biri olarak hatırlanmaktadır.¹⁸⁶

Ortaçağ'da eser yazan kadınların yoğunlukta olduğu yerler Karolenj dönemi ele alındığında Chelles, Jouarre, Remiremont, Säcking, Poitiers, Herford, Soissons, Essen, Brescia diye artarak devam etmektedir. Liber Historiae Francorum, Annales Mettenses Priores ve Annales Quedlinburgenses gibi tarihler de kadınlar tarafından yazılmış tarihlerdir.¹⁸⁷

Ortaçağ boyunca etkili olmuş ve adı duyulmuş kadınlar elbette bu kadar az değildir. Ancak biz çalışmamızın bir makale olması ve dönemin kadınları ile ilgili çok fazla şey yazılmamış olması dolayısıyla sadece ismi en çok duyulanlardan bahsetmeyi uygun görmüş bulunuyoruz.

Kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse, ortaçağ'da Avrupa kıtasında yaşayan kadınlar, nüfus sayımlarında dikkatlice sayılmaya layık görülmeseler de, köylü iseler tarlalarda, kentli iseler bira yapımı, mayalanması, pazarlarda satışı gibi belli işlerde önceleri kocalarına yardımcı olmak suretiyle daha sonraları ise -özellikle dullar- bir dizi baskı altında kendi başlarına ekmeklerini kazanmaya çabalayarak ayakta durmaya çalışmışlardır. Çoğu zaman bu pek mümkün olamamıştır. Çünkü her koşulda yaptırımlar birbirini izlemiştir.

Kadının her türlü kötülüğü yapma potansiyeline sahip olduğu görüşünün yaygınlığı her alanda kendini göstermiş ve kadınlar kıtanın her yerinde çeşitli denetimlere maruz bırakılmışlardır. Bu denetimlerin çeşitliliği ve dozu farklılık gösterse de esas olan çağ boyunca zaman zaman artarak ve zaman zaman da azalarak devam etmiş olmasıdır.

Evlilik kararlarında olduğu gibi bir sürü konu, çoğunlukla kendi isteklerine bırakılmamıştır. Ebeveynleri tarafından evliliğe itilmişlerdir. Bazıların anneleri evlenmek istemeyen kızlarını ikna için büyü de dâhil çe-

¹⁸¹ Larrington, Carolyne, *Women and Writing in Medieval Europe*, Routledge, London, 2005, s. 184

¹⁸² Werveke, Van, "The Low Countries", *The Cambridge Economic History Vol. III*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2008, s. 345

¹⁸³ Fuller, Miriam Rheingold, "Margery of Kepme", *The Late Medieval Age of Crisis and Renewal, 1300-1500: A Biographical Dictionary*, Greenwood Press, London, 2001, s. 268

¹⁸⁴ Salih, Sarah, "Digby Saint Plays and Book of Margery Kepme", *Gender and Holiness*, Routledge, New York, 2005, s. 123

¹⁸⁵ Dinshaw, Carolyn, "Medieval Feminist Criticism", *A History of Feminist Literary Criticism*, Cambridge University Press, New York, 2007, s. 22-23

¹⁸⁶ Stafford, Pauline, "Emma: The Powers of The Queen in The Eleventh Century", *Queens and Queenship in Medieval Europe*, Boydell Press, Great Britain, 2007, s. 3-12

¹⁸⁷ Contreni, John, "The Carolingian Renaissance: Education and Literary Culture", *The New Chambridge Medieval History II*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1995, s. 719

şitli ikna yollarını denemişlerdir. Babaları tarafından ise bir mal edinme aracı olarak görülmüşler ve kullanılmışlardır. Aslında kadınların çoğu evlilikle eş anlama gelen ve genellikle ölümle sonuçlanan ya da kullanılan sağlıksız araçlar ve yöntemler nedeniyle önemli hastalıklara yol açan çocuk doğurma yüzünden evliliğe sıcak bakmamaktadırlar. Ayrıca evlilik bir otoriteden daha baskın bir başka otorite altına girmek anlamına gelmektedir ve kadınlar doğal olarak bundan hoşlanmamaktadırlar. Zaten kutsal kitapları İncil de evliliği yasaklamamakla beraber evlenmemenin daha iyi olacağını önermektedir. Bir başka neden ise erkeğin karısını boşamak istediğinde herhangi büyük bir zorlukla karşılaşmadığı gerçeğidir. Ailesini bırakıp tanımadığı bir ortama ve bilmediği bir adamın yanına taşınan kadın, suçu olmadığı halde ortada bırakılmaktan çekinmektedir. Üstelik bu durumda hayatı çok daha zor bir hal almaktadır. Çünkü artık dul ismi taşımak zorundadır ve dul kadınlar için hayat her zaman daha zordur. Belki miras edinme ya da edinilen mirası yönetme gibi bazı konularda avantaj sahibi gibi görünebilirler ama ortaçağ gibi kadının gülmesinin, konuşmasının hatta dışarı çıkmasının bile şüpheyile karşılandığı ve yasaklanmak istenildiği bir dönemde dul olmak şehvetli bakışların yanında tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Zaten dul kalabilen kadın sayısı çok da fazla değildir. Çünkü erkekleri olmadığında yapmaları gereken işi tam olarak yerine getiremediklerinden, dul kadınların yeniden evlenmeleri için çok baskı yapılmıştır. Kadını kontrol edecek bir mekanizmanın yokluğunun toplum için tehlike olarak kabul edilmesinin de bu ısrarda payı olmalıdır.

Böyle bir durumda kadınlar evlenmek yerine dinlerini özgürce yaşabilecekleri ve erkek baskısından muaf tutulacakları manastırlarda yaşamayı tercih etmişlerdir. Hem böylece sadece erkeklerin yapabilecekleri bir şeymiş gibi görülen okuma yazma öğrenme hakkına da sahip olacaklardır. Çünkü sadece dinî bir hayatı seçmiş kadınların okuma yazma öğrenmesine izin verilmektedir. Manastırlarda yaşayan bazı kadınlar kendi tarikatlarını kurmak gibi cesaret isteyen bir işe kalkışabilmiş, hatta etraflarında toplanan kadınlar için kitaplar da yazabilmişlerdir. Bu kitapların bazıları sapkın olarak değerlendirilip mahkûm edilse de kadınların artık bazı haklara sahip olması gerektiği gerçeği gün yüzüne çıkarılmıştır. Bununla bağlantılı olarak bazı kadınların seslerini yükseltmeye başladıkları ve dinî içerikli olmayan yani dünyevî topluluklar oluşturarak birbirlerine destek olmaya çalıştıkları görülmektedir. Bazı kadınlar ise hizmetçilik, temizlikçilik ve bakıcılık gibi işler yaparak para kazanmaya çalışmışlardır.

Para kazanmanın bir başka yolu ise fahişelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Zorunluluk yüzünden bu yolu seçen kadın bazı yerlerde kiliseler tarafından rant kapısı olarak görülüp desteklenmiş, bazı yerlerde ise engellenmeye, uzaklaştırılmaya ve hatta özel işaretler ve kıyafetlerle damgalanmaya çalışılmıştır.

Kadınların tek suçu fahişelik değildir. Onlar zararlı işler yaptıklarına olan inanç nedeniyle cadı olarak da kabul edilmişler ve tüm Avrupa'yı kapsayan bir avın malzemeleri olmuşlardır. Suçsuz olsalar dahi cadı olduklarından şüphelenen ya da iftiraya uğrayan kadınlar çeşitli işkencelere maruz bırakılmışlar ve hatta meydanlarda ibret olsun diye kazıklara bağlanarak diri diri yakılmışlardır.

İyi bir ailede yetişmiş ya da eğitim alma şansına sahip bazı kadınlar etkisi bugün de sürebilen, tartışmaya layık görülen ve önemli olarak addedilen eserler meydana getirmişlerdir. Okuma yazma bilmeyen bazı kadın yazarlar ise, ortaçağda oldukça yaygın olan hayal görme deneyimlerini ya da esinlenmelerini başka birine yazdırmak yolunu seçmişlerdir.

Bu dönemde eser vermiş olan kadınlardan bazıları birkaç dil bilmektedir. Bazıları dil bilmeseler de siyasî, sosyal ve ekonomik olaylara müdahale edebilmişler ve birçok şeyi düzeltebilmişlerdir. Aslında müdahale yetkisi olan kadınlar genelde soylu kadınlardır. Çünkü onlar mala ve mülke sahiptirler. Bu sahiplik çeşitli binalar inşa etmelerini de kolaylaştırmıştır. Ayrıca bu dönemin kraliçelerinin yardımsever bir portre çizdiklerini ve bunu gerçekleştirebilmek için yardım sandıkları kurduklarını görüyoruz.

Aynı soylu kadınlar kocalarının yokluğunda onlar tarafından yapılan her işi üstlenmiş ve layıkıyla yerine getirmişlerdir. Bu işlere askerleri ve kaleyi denetlemek gibi sadece erkeklerin yapabileceği düşünülen işler de dâhildir. Ayrıca böyle bir durumda bile çocuklarını ihmal etmemişlerdir. Zaten ister soylu olsun ister olmasın her dönemde olduğu gibi bu dönemde de çocuk bakmak önemli ve özen isteyen bir iştir. Köylü kadınlar çocukları için özel reçeller ve ilaçlar hazırlamaktadırlar. Erkek çocuklar babaları öldüğünde -ki sıklıkla savaşlar, hastalıklar gibi nedenlerle ölümler gerçekleşmektedir- annelerinin koruyuculuğunu üstlenmektedirler. Böylece dul kadınlar bir parça da olsa evlilikten uzak kalabilmektedirler. Çünkü oğulları onların üzerine düşen çalışmak ya da mirası yönetmek gibi görevleri yerine getirecek insanlar olarak kabul edilmektedirler. Bu, dul kadınlar için bir başka denetimi ya da baskıyı hafifleten nadir olarak da yok edebilen bir durumdur.

Sonuçta ortaçağ Avrupa'sında yaşayan kadınların ister soylu, ister köylü ve isterse kentli olsunlar bir dizi kısıtlama arasında sıkışmış bir hayat yaşadıkları rahatlıkla söylenebilir. Bu kısıtlama ve denetimler ortaçağın sonlarına doğru etkilerini yavaş yavaş kaybetmeye başlamış olsalar da tamamen ortadan kalkmaları gibi bir durum söz konusu değildir. Bunun temel nedeni ise dönemin Avrupa'sına her alanda egemen olan dinin gereklerinin XIII. yüzyıla doğru tartışılmaya başlanmasıdır. Bu gelişme daha sonra Avrupa'nın her anlamda çehresini değiştirecek olan Rönesans ve Reform hareketlerinin yaşanmasına yol açacaktır.

KAYNAKÇA

- Adamson, Melitta Weiss, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, USA, 2004.
- Airlie, Stuart, "The Aristocracy", *The New Cambridge Medieval History II*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1995.
- Akın, Haydar, *Ortaçağ Avrupası'nda Cadılar ve Cadı Avı*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001.
- Althoff, Gerd, "Saxony and The Elbe Slavs In The Tenth Century", *The New Chambridge Medieval History III*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1999.
- Andrew, F., "Béguines and Beghards", *Atlas of Medieval Europe*, Routledge, New York, 2005.
- Armstrong, Grace, "Marie de France", *The Feminist Encyclopedia of French Literature*, Greenwood Press, USA, 1999.
- Bardsley, Sandy, *Women's Roles in the Middle Ages*, Greenwood Publishing Group, 2007.
- Barratt, Alexandra, *Women's Writing in Middle English*, LONGMAN, London, 1992.
- Beattie, Cordelia, *Medieval Single Women*, Oxford University Press, New York, 2007.
- Bennett, Judith, *Women in the Medieval English Countryside: Gender and Household in Brigstock Before the Plague*, Oxford University Press, New York, 1989.
-, *Ale, Beer and Brewsters in England*, Oxford University Press, New York, 1996.
- Bloch, Marc, *Feodal Toplum*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Opus Yayınları, Ankara, 1998.
- Bock, Gisela, *Avrupa Tarihinde Kadınlar*, Çev: Zehra Aksu Yılmaz, Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Branco, Maria João Violante, "The Nobility of Medieval Portugal", *Nobles and Nobility in Medieval Europe*, The Boydell Press, UK, 2000.
- Broad, Jacqueline, Karen Green, *A History of Women's Political Thought in Europe 1400-1700*, Cambridge University Press, New York, 2009.

Broedel, Hans Peter, *The Malleus Maleficarum and The Construction of Witchcraft: Teology and Popular Belief*, Manchester University Press, England, 2003.

Brunn, Emilie Zum, G. Epiney, *Women Mystics in Medieval Europe*, Fransızcadan Çev: Sheila Hughes, Paragon House, St. Paul, Minnesota, 1989.

Cady, Diana, "Medieval Prostitution", *Encyclopedia of Prostitution and Sex Work*, Greenwood Publishing Group, 2006.

Casagrande, Carla, "Korunan Kadın", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.

Catto, Jeremy, "Currents of Religious Thought and Expression", *The New Chambridge Medieval History VI*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2000.

Chaubé, Fabienne, "Prostitution", *Encyclopedia of the Middle Ages*, vol. II, Routledge, 2000.

Chaucer, Geoffrey, *Canterbury Hikâyeleri*, Çev: Nazmi Ağıl, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.

Classen, Albrecht, "Hildegard von Bingen", *Encyclopedia of Medieval Literature*, Fact On File, Inc., USA, 2006.

....., "Hrotsvit of Gandersheim", *Encyclopedia of Medieval Literature*, Fact On File, Inc., USA, 2006.

Cobban, Alan, *English University Life in The Middle Ages*, UCL Press, UK, 2001.

Constable, Giles, "Religious Communities, 1024-1215", *The New Chambridge Medieval History IV*, Part I, Cambridge University Press, United Kingdom, 2004.

Contreni, John, "The Carolingian Renaissance: Education and Literary Culture", *The New Chambridge Medieval History II*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1995.

Cyrus, Cynthia, "Medieval Women and Music", *Medieval Music*, ORB Online Encyclopedia, 18.06.2003.

Dalarun, Jacques, "Ruhban Bakış", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.

Davies, Norman, *Avrupa Tarihi*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

D'Avray, D. L., *Medieval Marriage*, Oxford University Press, New York, 2005.

Dean, Trevor, *Crime and Justice in Late Medieval Italy*, Cambridge University Press, New York, 2007.

Dillard, Health, "Women in Reconquest Castile: The Fueros of Sepúlveda and Cuenca", *Women in Medieval Society*, Edited By: Susan Mosher Stuard, Philadelphia, 1993.

Dinshaw, Carolyn, "Medieval Feminist Criticism", *A History of Feminist Literary Criticism*, Cambridge University Press, New York, 2007.

Dobson, Barrie, "Urban Europe", *The New Chambridge Medieval History VII*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1998.

- Epstein, Steven, "Urban Society", *The New Cambridge Medieval History V*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1999.
- Evangelisti, Silvia, *Nuns*, Oxford University Press, New York, 2007.
- Evans, Gillian Rosemary, *Fifty Key Medieval Thinkers*, Routledge, New York, 2006.
- Evans-Grubbs, Judith, "Marrying and Its Documentation in Later Roman Law", *To Have and to Hold*, Cambridge University Press, New York, 2007.
- Flexner, Abraham, *Prostitution in Europe*, The Century Company, New York, 1914.
- Fossier, Robert, "The Rural Economy and Demographic Growth", *The New Cambridge Medieval History IV*, Part I, Cambridge University Press, United Kingdom, 2004.
-, "Rural Economy and Country Life", *The New Cambridge Medieval History III*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1999.
- Fouracre, Paul, Richard Gerberding, *Late Merovingian France*, Manchester University Press, New York.
- Frassetto, Michael, *Heretic Lives*, Profil Books, Great Britain, 2007.
- Freedman, Paul, "Rural Society", *The New Cambridge Medieval History VI*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2000.
- Frugoni, Chiara, "Tasavvur Edilmiş Kadın", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.
- Fuller, Miriam Rheingold, "Margery of Kepme", *The Late Medieval Age of Crisis and Renewal, 1300-1500: A Biographical Dictionary*, Greenwood Press, London, 2001.
- Gill, Katherine, "Open Monasteries For Women in Late Medieval and Early Modern Italy: Two Roman Examples", *The Crannied Wall: Women, Religion and The Arts in Early Modern Europe*, University of Michigan Press, Ann Arbor, Michigan, 1992.
- Goetz, Hans-Werner, "Social and Military Institutions", *The New Cambridge Medieval History II*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1995.
- Hanawalt, Barbara, "The Female Felon in Fourteenth Century England", *Women in Medieval Society*, Edited By: Susan Mosher Stuard, Philadelphia, 1993.
- Harvey, Joy, Marilyn Bailey Ogilvie, "Agnes of Bohemia", *The Biographical Dictionary of Women in Science*, Vol. I, Routledge, New York, 2006.
-, "Alessandra Giliani", *The Biographical Dictionary of Women in Science*, Vol. I, Routledge, New York, 2006.
-, "Héloise", *The Biographical Dictionary of Women in Science*, Vol. I, Routledge, New York, 2006.
-, "Herrad of Hohenburg", *The Biographical Dictionary of Women in Science*, Vol. I, Routledge, New York, 2006.
- Hayes, Dawn Marie, *Body and Sacred Place in Medieval Europe*, Routledge, New York, 2005.
- Head, Thomas, "The Marriges of Christina of Markyate", *Christine of Markyate*, Routledge, New York, 2005.
- Herlihy, David, "Land, Family, and Women in Continental Europe 701-1200", *Women in Medieval Society*, Edited By: Susan Mosher Stuard, Philadelphia, 1993.
-, *Women, Family and Society in Medieval Europe*, Providence, 1995.
- Higley, Sarah, *Hildegard of Bingen's Unknown Language*, Palgrave Macmillan, New York, 2007.
- Hinton, David, *Archaeology, Economy and Society England From The Fifth to The Fifteenth Century*, Routledge, New York, 2002.
- Holleran, Karen, "Juliana of Norwich", *The Late Medieval Age of Crisis and Renewal, 1300-1500: A Biographical Dictionary*, Greenwood Press, London, 2001.
- Johnson, Cynthia, "Marriage Agreements From Twelfth-Century Southern France", *To Have and To Hold*, Cambridge University Press, New York, 2007.
- Joslyn Gage, Matilda, *Woman, Church and State: A Historical Account of the Status of Woman Through the Christian Ages With Reminiscences of the Matriarchate*, Arno Press, 1972.
- Karras, Ruth Mazo, *Common Women Prostitution and Sexuality in Medieval England*, Oxford University Press, New York, 1998.
- Keene, Derek, "Towns and the Growth of Trade", *The New Cambridge Medieval History IV*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2004.
- Kitab-ı Mukaddes*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1976.
- Klapisch - Zuber, Christiane, "Kadınları Dâhil Etmek", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.
-, "Plauge and Family Life", *The New Cambridge Medieval History VI*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2000.
- Klassen, John, "Hus, The Hussites and Bohemia", *The New Chambridge Medieval History VII*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1998.
- Koenigsberger, H. G., *Medieval Europe 400-1500*, Routledge, New York, 1989.
- Kosinski, Renate Blumenfeld, "Christine de Pizan", *The Feminist Encyclopedia of French Literature*, Greenwood Press, USA, 1999.
- Larrington, Carolyne, *Women and Writing in Medieval Europe*, Routledge, London, 2005.
- Lee, Lauren, "Gynecology: Medieval and Early Modern", *The Feminist Encyclopedia of Italian Literature*, Greenwood Press, USA, 1997.
- L'Hermite- Leclercq, Paulette, "Feodal Düzen", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.
- Leonardi, Claudio, "Intellectual Life", *The New Chambridge Medieval History III*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1999.
- Levin, Carole, D. Barrett-Graves, J. Eldridge Carney, W. M. Spellman, G. Kennedy, S. Witham, *Extraordinary Women of The Medieval and Renaissance World*, Greenwood Press, Westport, CT. 2000.
- Mather, Olivia Carter, "The Music of Hildegard von Bingen", *Medieval Music*, ORB Online Encyclopedia, 25.11.2002.

- McNamara, Jo Ann, John. Halborg, Gordon Whatley, *Sainted Women of The Dark Age*, Duke University Press, Durham, NC, 1992.
- Meale, Carol, "Women's Voices and Roles", *Medieval English Literature and Culture*, Blackwell Publishing, USA, 2007.
- Mingay, Gordon Edmund, *A Social History of The English Countryside*, Routledge, New York, 2002.
- Mitchell, Linda, *Family Life in The Middle Ages*, Greenwood Press, USA, 2007.
- Monestier, Marianne, *Gizli Kadın Cemiyetleri*, Çev: Matilda Sakar, Okat Yayınevi, İstanbul, 1996.
- Moore, John, *Pope Innocent III*, Brill NV., Netherlands, 2003.
- Mueller, Joan, "Agnes of Prague", *Women and Gender in Medieval Europe*, Routledge, USA, 2006.
- Nelson, Janet, "Kingship and Royal Government", *The New Cambridge Medieval History II*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1995.
- Newman, Barbara, "Héloise", *The Feminist Encyclopedia of French Literature*, Greenwood Press, USA, 1999.
- Ogilvie, Marilyn Bailey, "Hildegard of Bingen", *The Biographical Dictionary of Women in Science*, Vol. I, Routledge, New York, 2006.
- Opitz, Claudia, "Geç Ortaçağ'da Yaşam", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.
- Petroff, Elizabeth, *Medieval Women's Visionary Literature*, Oxford University Press, New York, 1986.
- Piponnier, Françoise, "Kadınların Dünyası", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.
- Règnier-Bohler, Danielle, "Edebi ve Mistik Sesler", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.
- Riches, Samantha, "St. George As A Male Virgin Martyr", *Gender and Holiness*, Routledge, New York, 2005.
- Robin, Diana, "Mulieres Sanctae", *The Feminist Encyclopedia of Italian Literature*, Greenwood Press, USA, 1997.
- Ruud, Jay, "Joan of Arc", *Encyclopedia of Medieval Literature*, Fact On File, Inc., USA, 2006.
- Sahlin, Claire, "Birgitta of Sweden", *Women and Gender in Medieval Europe*, Routledge, 2006.
- Salih, Sarah, "Digby Saint Plays and Book of Margery Kepme", *Gender and Holiness*, Routledge, New York, 2005.
- Sanok, Catherine, "Bridget of Sweden", *The Late Medieval Age of Crisis and Renewal, 1300-1500: A Biographical Dictionary*, Greenwood Press, London, 2001.
- Scheibelreiter, Georg, "Church Structure and Organisation", *The New Chambridge Medieval History I*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2005.
- Schwarzkopf, Jutta, "Women's History: Europe", *Encyclopedia of Historians & Historical Writing Vol. II*, Fitzroy Dearbon Publishers, Vail-Ballou Press, New York, 1999.
- Scott, George Ryley, *İşkencenin Tarihi*, Dost Kitabevi Yayınları, 2. baskı, Çev: Hamide Koyukan, Ankara, 2003.
- Shahar, Shulamith, *The Fourth Estate: A History of Women in the Middle Ages*, Translated by: Chaya Galai, Routledge, New York, 2003.
- Simons, Walter, "Beguiques", *Women and Gender in Medieval Europe*, Routledge, 2006.
- Stafford, Pauline, "Emma: The Powers of The Queen in The Eleventh Century", *Queens and Queenship in Medieval Europe*, Boydell Press, Great Britain, 2007.
-, "Queen and Queenship", *The Early Middle Ages*, Blacwell Publishing, UK, 2009.
- Stancliffe, Clare, "Christianity Amongst the Britons, Dalriadan Irish and Picts", *The New Chambridge Medieval History I*, Cambridge University Press, United Kingdom, 2005.
- Staples, Kathryn, Ruth Mazo Karras, "Christina's Tempting: Sexual Desire and Women's Sanctity", *Christina of Markyate*, Routledge, New York, 2005.
- Stokstad, Marilyn, *Medieval Castles*, Greenwood Press, USA, 2005.
- Stoner, Abby, *Gender and The Medieval Beguiques*, <http://userwww.sfsu.edu/~epf/1995/beguine.html>
- Taylor, John, *The Witchcraft Delusion Colonial Connecticut*, Edmund Edwards, Stanford, CT, 1969.
- The Role Woman In The Middle Ages: Papers of the Sixth Annual Conference of the Center For Medieval and Early Renaissance Studies State University of New York at Binghamton 6-7 May 1972*, Ed. : Rosmarie Thee Morewedge, State University Of New York Press, Albany, NY., 1975.
- Thomasset, Claude, "Kadın Doğası", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.
- Thompson, Augustine, *Cities of God*, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 2005.
- Van Court, Elisa Narin, "Christine de Pizan" *Encyclopedia of Medieval Literature*, Fact On File, Inc., USA, 2006.
- Vaucher, Andrè, "The Church and The Laity", *The New Chambridge Medieval History V*, Cambridge University Press, United Kingdom, 1999.
- Vecchio, Silvana, "İyi Karı", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.
- Walker, Sue Sheridan, "Widow and Ward: The Feodal Law of Child Custody in Medieval England", *Women In Medieval Society*, Philadelphia, 1993.
- Ward, Jennifer, "Noblewomen, Family and Identity in Later Medieval Europe", *Nobles and Nobility in Medieval Europe*, The Boydell Press, 2000.

Wells, Jess, *Kadın Gözüyle Batı Avrupa'da Fahşeliğin Tarihi*, Çev: Nesrin Arman, Pencere Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1997.

Wemple, Suzanne Fonay, "5. Yüzyıldan 10.Yüzyıla Kadınlar", *Kadınların Tarihi II*, Çev: Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005.

Werveke, Van, "The Low Countries", *The Cambridge Economic History* Vol. III, Cambridge University Press, United Kingdom, 2008.

Wickham, Chris, *Framing The Early Middle Ages*, Oxford University Press, New York, 2005.

Wood, Diana, *Medieval Economic Thought*, Cambridge University Press, New York, 2002.

